

MODRA
PTICA
LETOIV.

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta št. 3.
Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

MAJ

Vladimir Bartol: Moja srečanja z Georgesom

Milena Mohoričeva: Anamarija

Filip Kalan: O Sinclairjevi »Mammonart«

Tomaž Štrukelj: O razstavi v Padovi in o
sodobni arhitekturi v Italiji, Franciji
in Nemčiji

Mirko Javornik: Slike iz Riviere

Poročila

Razno

MOJA SREČANJA Z GEORGESOM OB SMRTI BOGOMILA VDOVIČA

VLADIMIR BARTOL

Spominjam se, da sem večkrat čital, ko sem bil še študent, zajedljive podlistke in jezikoslovna »mrcvarstva«, ki so bila podpisana z *Georges*. V mladostni hlastavosti sem šel precej brezbrizno mimo njih. Nekoč so mi pokazali košatega moža z mogočno glavo, ki jo je pokrivala prav majhna čepica. Nekaj posebnega, svojstvenega je bilo v tej zunanosti, nekaj takega, kar ga je ločilo od vseh ostalih ljudi. Moral si si ga zapomniti. Povedali so mi, da je bil to Vdovič-Georges.

Čez nekaj let sem se поблиže seznanil z njim. V lokalu nas je sedela večja literarna bratovščina in, kot se razume, smo bili kmalu sredi hrupne debate. Nenadoma smo zagledali pri sosednji mizi Vdoviča, ki je pozorno poslušal. Ko je nanesla prilika, je posegel v besedo z duhovito pripombo. Morda je bil kdo spočetka nejevoljen. Ali kmalu smo se morali vsi smejati njegovim dovtipnim zbadljivkam, posejanim z ljudskimi izreki in staro modrostjo, za katere je bil njegov duh živa zakladnica. Rad je citiral pesnike vseh slovanskih narodov, posebno Rusov; mnogo Puškina, Lermontova, Krylova, pa tudi novejših je znal na pamet.

Rad sem poslušal njegove pikre in s humorjem zasoljene na družbo in ženske, na ljubezen, literaturo in sploh na življenje. Njegova beseda je pričala o bogati življenjski izkušnji in o širokem obzorju. Kar je obvladal, je obvladal zares. Posebno v vprašanjih jezika je bil trdno domač.

Lastni sta mu bili nekakšna preprosta zvitost in šegava porednost, ki pa sta utegnili biti včasih celo malce neprijetni. Po navadi ni človeka napadel naravnost, marveč po precej prozornih ovinkih, povedal mu je pa vse, kar je mislil o njem. Nekoč je na primer govoril o zanikrnem znanju slovenščine pri »mladih« in za primer navedel nekoga, ki je baje zagrešil gorostasnost, da je celo v naslovu napisal: »Zakaj je morala končati ljubezen... tragično« namesto »...se je morala končati tragično.« Seveda sem takoj skesano priznal, da sem bil jaz grešnik. Če sem upal, da je bila s tem zadeva pri kraju, sem se temeljito urezal. Kjerkoli sva se odslej srečala in v katerikoli družbi me je našel, vselej je načel jezikovno »mrcvarstvo« in za najprivlačnejši primer navedel »nekoga«, ki je pisal o »ljubezni, ki je končala«, namesto o »ljubezni, ki se je končala«, in to vkljub moji očitni skesanosti in mojemu gorečemu zatrjevanju, da sem si bil njegov nauk zapomnil in sklenil, v bodoče poboljšati se. Dokler me ni nekoč potrpljenje minilo, da sem vzrožil in mu srdito dejal, da mi je pravilnost stvari važnejša od besedne pravilnosti in da prepuščam podobna pikolovstva »starim«. Zadel sem ga v njegovo najobčutljivejšo točko, omalovaževal sem, sicer malce zofistično, ono, kar mu je bilo najbolj pri srcu: pravilnost in lepoto jezika. Ampak o »ljubezni ki je končala...« ga nisem slišal več rešetati.

Bogomil Vdovič je bil od onih mož, v katerih resnično vrednost dobiš šele polagoma vpogled. Ali ko si jih enkrat spoznal, se ti nekam čudno prirastejo k srcu. Če nisi bil delj časa v njihovi družbi, se ti naenkrat stoži po njih. Sprva si morda mislil, da imaš pred seboj »original«; ali pozneje si se moral preveriti, da govoriš z resnično osebnostjo, ki sta jo življenje in znanje obrusila v znamenit in enkraten pojav. Vsak stavek, ki ga izgovori, je povedan na samo njemu lasten način, in zlepa ne boš slišal besede, ki bi bila prazna. Za vsako mislijo tiči temeljita osebna izkušnja. Tak je bil Georges, podoben živemu vrču modrosti.

Navadno si ga srečal zbadljivega in nabitega z jedkim humorjem. Ali včasih se je nenavadno raznežil, posebno ob glasbi. Večkrat je tudi sam zapel kakšno manj znano narodno popevko; poleg domačih je znal mnogo ruskih, ukrajinskih, poljskih, čeških in srbohrvatskih. Spominjam se, da je nekoč improviziral cel koncert pristnih nemških študentovskih in buršovskih pesmi.

*

S kolikšno ljubeznijo je prevajal Krylova »Basni«! Najprej so izhajale posamič v »Slovincu«, potem jih je nanovo predelal in izdal v knjigi. Ali še sedaj mu niso dale miru! Nikoli ne bom pozabil, kako je tisti čas prisedel k naši družbi, odprl knjigo, popravil najprvo par tiskovnih pogrešk, opravičujoč se, češ da je bil bolan, ko je opravljal korekture, in nam jih začel potem z ginljivo sramežljivostjo čitati in razkladati. Opozoril nas je na tiste, ki so mu bile najbolj pri srcu, na one, katerih prevod se mu je po njegovem mnenju najboljše posrečil, seznanil nas s socialno aktualnostjo nekaterih. Sem ter tja je opilil še kak izraz, našel zanj bolj jedrnato ali blagoglasnejšo obliko in izpremembo vnesel v knjigo.

Ko je prišel pri branju do basni »Glasbeniki«, je rahlo povzdignil glas. Čutiti je bilo, da mu je bila zgodba posebno pri srcu. Ko je končal z vrsticama:

»A jaz velim — mar rajši pij,
a svojo stvar znaj, da drži!«,

je pripomnil:

»Lahko bi spet rekli, češ, Vdovič pije, zato je pa to basen prevedel, da se sam zagovarja, — sem postavil v zbirko tudi »D v a k m e t a«, ki pokaže zlo, ki se rodi iz pijače.«

Z ginljivo brižnostjo je listal po knjigi, dokler ni našel omenjene basni, ki nam jo je čital s posebnim povdarkom:

— — — — —
»Pijanemu i z lučjo prede huda,
težkó pa, če še hujša ne v temi.«

*

Spomnil sem se glasnikov tiste site samozadovoljnosti, katerih glavni in naši zanikrni, zlagani mentaliteti najbolj prijajoči argument zoper Prešerna in Cankarja je bil, da sta pila. Ta miselnost, tipična samobramba inferiornih duhov, ki se skrivajo za lastno namišljeno dostojnostjo in čednostjo, je danes prav tako živa, kot takrat, in menda pri nas tudi nikoli izumrla ne bo. Kako tudi neki?! Takih, ki se bodo v tej klavrni mišji pasti, v kateri nam je sojeno živeti, počutili zadovoljne, bo zmerom na kupe, in zatoorej kar po njem, ki bi jih v tem vznemirjal!

Kaj je gnalo občutljivejšega in superiornjšega duha, da se je včasih zatekel h kozarcu, jim bo ostalo večna in nerešljiva uganka. Pred temi samozadovoljnimi čuvarji dostojnosti in morale imaš sedaj mir, dobri mož!

*

Bilo je letos, v začetku februarja. V lokalu se nas je zbrala večja, zaključena družba, moški in ženske. Sredi glasnega pogovora so se odprla vrata in na pragu se je prikazal Georges, ki je bil močno zasopel. Nekaj časa je obstal, da si oddahne, oprt ob palico, odkašljal se je in potem polagoma sedel med nas. Na široko se je oprl s komolci ob mizo, ko je prej še rahlo privzdignil čepico v pozdrav, pogledal vsakega posebej v obraz in molčal. Pogovor je utihnil in videti je bilo, da je nekaterim neprijetno, ker ga niso poznali. Namenil sem se, da bi ga seznanil z družbo, ko je naenkrat sam spregovoril:

»Doktor X in doktor Y (imenoval je dva znana ljubljanska zdravnika) sta stavila tisoč dinarjev, da ne bom dočakal Velike noči. Stava sicer ni veljavna, ker nista vložila denarja, ampak jaz vseeno lahko umrjem.«

Nekaj mučnega je prišlo med nas. Pohitel sem, da sem ga predstavil omizju, in pogovor je polagoma spet oživel. Dolgo ga nisem videl tako prožnega in duhovitega. Spominjam se, kako se je mlad fant hvalil, kako dobro ume gospodariti med ženskami. Georges na kratko: »Tukaj sem jaz gospodar! je vpil tisti, ki se je skril pred ženo pod mizo.« Fant ni odnehal. Vajen, da se je vse smejalo samo njegovim dovtipom, se je začel srdito zaletavati v Georgesu. Ta je našel na vsak napad še boljši odgovor. Dokler ni mladi junak postal grob. Nato Vdovič: »Bodisi z loncem ob kamen ali s kamnom ob lonec: hudó je loncu!« Tako ga je ugnal.

Ko je bilo treba oditi, smo se dogovarjali, da bi stopili še na črno kavo v kako kavarno. Nismo se mogli zediniti, kam. »Se bomo že spotoma domenili,« smo si rekli. »Pojdete z nami?« sem vprašal Vdoviča. Pristal je. Ostalo mu je bilo še nekaj vina. Poklical je natakarico: »Možakarca! Spravi mi vino do jutri.« Pomagal sem mu v plašč, da bi lažje dohitela družbo. Ali komaj sva bila iz lokala, se je naslonil ob zid in težko zasopel. »Kar pojdite!« mi je dejal. »Morda vas še kje poiščem.« Nekaj sem se obotavljal, potem sem ga pustil samega. Čez nekaj dni sem odpotoval na Dolenjsko in še ni minil mesec, ko sem izvedel iz časopisov, da je umrl. Slišal sem, da se po preostalo vino ni več povrnil.

Z njim je odšel mož, ki ga tisti, ki so ga poznali, ne bodo pozabili.

ANAMARIJA MILENA MOHORIČEVA

(Nadaljevanje in konec)

IX

Ko je Anamarija vedela, da pričakuje otroka, je bila zelo srečna in zadovoljna. Vse dni, kadar je delala doma, je imela dovolj misliti in želeti. Vsa davno zašla koprnenja so vstajala v njej, vse najlepše misli svojega življenja je tkala, da stke svojemu otroku obraz in srce. Vse, kar jo je obdajalo, je bilo dvakrat lepo in dobro, vsak lep dan, ji je bil dvakrat lepši, ker je sijal tudi otroku, ki ga je nosila.

Toda prav kmalu se je tudi zgodilo, da je Anamarija kuhala, na primer, kosilo in ji je bil duh sopare, ki je uhajal v kuhinji, neznosen. Vse se ji je upiralo, prenašati ni mogla vonja masti, ni smela vonjati sveže pečenega kruha ne peciva. Vse je dišalo tako kislo, da ji je izpraznilo sproti želodec. Mast je imela tako ogaten vonj, da so jo obhajale slabosti, ki so ji bile poprej povsem neznane. Animariji, ki sploh ni vedela, kaj so slabosti, ki svoje žive dni ni poznala ne omedlevice, ne želodčnih bolečin, je bilo včasih naravnost neznosno. Reči ni hotela ničesar in Janez, ki je bil v svoje delo zaverovan, ni opazil ničesar. Zjutraj je Anamarija, kakor popreje, vstajala pred njim, da je zakurila in skuhala zajutrek. Profesor Mlejniki ni opazil, da ji je bilo slabo takoj ko je vstala, da se je komaj za silo opravila, da je še o pravem času pritekla ven, izpremembra lege je vplivala na njen želodec, ki se ji je, čeprav ni povžila zvečer skoraj ničesar, zvijal v krču in se ji obračal, da se ji je zameglilo pred očmi. Janez je v sobi zadremal trdno, Anamarija pa je sedela zunaj na tleh pred vratmi in ni vedela kam bi in kako. Ko ji je minula in prešla slabost, je hitela v kuhinjo in neprestano pogledovala na uro, v strahu, da bi Janez ne zamudil šole. Ko je mleko zavrelo, je po kuhinji zavel vonj po njem. Anamarija je prebledela in zopet tekla ven, kjer je njen prazni želodec uprizoril celo revolucijo. Tipaje ob stene je prispela zopet do kuhinjskega stola, sedla nanj, si položila glavo na roke in čakala, da ji odleže.

Ko je profesor Mlejniki odšel, je vzela Anamarija svojo gospodinjsko knjigo in računila in prevdarjala, kako bi bilo, če bi si najela kako dekle za pomoč. Nekoliko tesno ji je bilo, ko je bila tako zelo sama. Profesor se tega ni sam domislil, čeprav bi si bil gotovo očital, da je tako malo pozoren. Ni imel oči in domiselnosti za te vrste stvari. Anamarija pa je, mesto, da bi bila to zadevo vsaj malo omenila, molčala, stisnila je ustnice, če ji je bilo slabo, sedla in čakala, da je prešlo. Ker je minul že četrti mesec, je Anamarija vedno upala, da bo kmalu konec njenih slabosti. Saj pravijo, da kasneje odleže.

Profesor Mlejniki je tisti čas žel znatne uspehe, objavil je bil v centralnem znanstvenem listu razpravo, ki je vzbudila zanimanje in pozornost. Imel je upanje, da skoro dobi službo v glavnem mestu, da, opozorili so ga celo na univerzo; zaenkrat je bilo na razpolago sicer samo asistentsko mesto, vendar bo delovnemu človeku bližje do znanstvenih pripomočkov. Saj je še mlad in bodočnost ima pred seboj.

Takoj je treba povedati, da profesor Mlejniki ni gojil svoje stroke morda radi kakih preračunjenih misli, ne, priznati je treba v njegovo čast, da so ga stvari resnično zanimale; še to je treba pristaviti, da s svojim položajem, kakršen je bil, popolnoma res ni bil zadovoljen. V šoli je bil morda sam premalo prožen in živ, da bi mogel resnično navdušiti za svoj predmet. Dijake je pestil, da so kar škripali. Znali so že, ali pozabljali so tudi. Učili so se bolj zato, ker so se Medveda, kakor so mu pravili, bali in ker jim nikakor ni bilo preveč prijetno, da bi preveč razsajal in godrnjal. Bliže se s svojimi učenci ni bavil nikdar, šola mu je bila sedaj že navada in nič več. Jemala mu je tudi premnogo časa, ki bi ga bil rad izkoristil drugače. Zato je prav te čase resno premišljeval o tem, da bi se potegoval za asistentsko mesto. Te misli so ga prevzemale tako zelo, da je pozabil Anomarijo in njenih težav ni opazil, čeprav je prav sedaj često mislil nanjo; bil je zelo

vesel, da bo tudi ona prišla v mesto, kjer bo lahko šla vsaj v gledališče, h kakemu koncertu, kjer bo imela morda tudi več družbe. Tudi na to je mislil, da je tam ženska bolnica, kamor se bo Anamarija lahko za-tekla, ko bo prišel njen čas. Lahko jo bo vsaj obiskoval, tako sama ne bo, kot bi bila sicer.

Anamarija pa je sedaj često jokala, kar ni bila vse življenje. Sama ni vedela, zakaj ji je bilo naenkrat tako težko živeti. Vse ji je bilo tuje. Hodila je po svojem stanovanju kakor tujka. Bila ji je zoprna ta grozna enotnost, dolgočasnost njenih sob. Te svetle omare, ki so bile take, kakor jih je najbrže sto in sto, so jo odbijale. Nepopisno zoprna ji je bila sploh vsa njena rožnata spalnica, pred vsem pa jo je jezila Marija z otrokom v naročju. Bila ji je neznosna v svoji sladkobi in mehkobi, rožnato cvetje, ki se je bočilo nad njo, je bilo kakor skrita laž. Anamarija je sedla in jokala, ker nima doma. Niti kotička nima, kjer bi bila sama s seboj. Vse te sobe so, kakor kakšna dolgočasna izložba tam v mestu. Zakaj ni takrat kupila raje knjižice za Janeza, in kako majhno sobico zase. Saj človeku se vendar hoče, da je enkrat sam s seboj. Ni pomislila, da je vsaj pol dneva sama doma, in, da je živ krst ne moti. Naenkrat ji je bilo tako čudno, čudna trudnost in slabost se je je lotevala, naenkrat je bilo, kot bi se nekaj velikega podiralo, strašen trušč, in Anamarija ni vedela več zase.

Ko se je vrnil profesor iz šole, je dolgo časa zvonil pri vratih, končno je segel po ključ, vrgel ključ po dolgi muji, ki je tičal v vratih od druge strani, na tla in srečno odprl. Anamarija je ležala nezavestna na tleh. Zastala mu je sapa, dolgo časa je stal kar tako, kakor ukovan v tla, ni se ganil, samo strmel je pred se. Ves obupan se je nato sesedel na stol in gledal v Anomarijo. K sreči je zunaj pozvonila postrežnica, profesor je kakor iz uma hitel odpirat in dejal:

»Za božjo voljo, Mica, pomagajte, gospej je slabo!«

Mica je hitela v sobo, močila je Anamariji lica, dvignila sta jo na postelj in Anamarija se je počasi zavedela. Profesor je sedel poleg nje, ves bled je bil, kakor bi prišel iz groba, nobene besede ni spravil iz sebe.

Mica je hodila krog Anemarije, močila ji je sence in jo ogovarjala. Nekaj časa je plaho hodila krog profesorja, ko ni zinil ne črne ne bele, se je ojunačila in ga poslala po zdravnika. Anamarija je brez zanimanja ležala na postelji, odgovarjala je Mici na njena vprašanja, a je mislila bogve kaj. Ko je prišel zdravnik, je dognal, da je Anamarija silno oslabela, povedala mu je, da je nekoliko manj jedla zadnje čase. Saj tudi mogla ni. Želodec ji neprestano nagaja. Ko je zdravnik izvedel, da je bila ves čas sama, je odredil, da mora takoj najeti kako dekle, da jo pri delu, pred vsem pri kuhinji razbremeni. Anamarija bo lažje kaj použila, če ji ne bo treba vdihavati zatohlega kuhinjskega zraka. Ko je zdravnik odšel, je dejala Anamarija možu, ki je hodil ves v skrbeh krog nje in jo grajal, da mu vsega ni povedala:

»To je bilo pač zelo nepotrebno, da si šel po zdravnika. Denar bi bili lahko bolj pametno porabili. Tvoja obleka je pri krojaču, knjige moram plačati, čevlji tvoji so tudi raztrgani in zima bo.«

»To je pa že od sile, Anamarija. Res me žališ.«

Anamarija se je obrnila v zid in ni odgovorila. Naj se je tudi profesor trudil, kakor se je hotel, Anamarija je trdovratno odgovarjala da ali ne, in prav nič drugega ni bilo mogoče spraviti iz nje. Pogledala

je profesorja tako divje in sovražno, da ga je zazeblo. Pred njim je bil nekdo, ki mu je bil tuj. Ta mala, draga Anamarija, ni bila več otrok, ki ga je tešil in čuval. Pred njim je bila in ni je več poznal.

X

Minevali so tedni, bolj ko se je približeval čas Animariji, težje ji je bilo. Njeno telo, ki je bilo vitko in prožno nekdanj, je bilo čedalje okornejše. Animariji je bilo neznosno, stopiti na cesto. Obleke je imela stare, vse so bile ukrojene na njen život, kakor je bil še nedavno. Anamarija ni bila človek, ki bi bil koga česa spominjal. O ne, če kdo niti toliko nima časa zanjo, da bi pomislil, kako ji je in česa potrebuje, ga ona pač ne bo sama opominjala. Če Janez ne ve, da bi Anamarija morala imeti za to priliko vsaj eno samo obleko, če se ne domisli, da ji je hudo, ker mora tako med ljudi, mu ona tega že ne bo dopovedovala. On sploh ničesar ne pomisli, njemu je lahko, tako lepo mirno živi. Sploh pa, njemu je čisto vseeno, kaj in kako je z njo. On jo ima rad takole malo za zabavo, da se od dela odpočije, hodi se k Animariji ogrevat, ker je sam brez sleherne toplote. Vse preračuni, vse pretehta, da ne bo preveč ne premalo. Njej je končno vseeno.

Drugič zopet je Anamarija mislila na svojega otroka in se zdrznila ob misli, da mu je prav za prav oče profesor Mlejniki, ta človek, s katerim se je bila nekoč poročila. Zdrznila se je ob misli, da bi jo njen lasten otrok kdaj pogledal prav tako hladno in neprodarno, kakor pogleduje njo včasih njegov oče. Vrgla se je na divan in neutolažljivo jokala.

Neslišno je prišel skozi vrata profesor Mlejniki. »Anamarija, prosim te, ne joči. Res te ne morem več gledati, kako se brez potrebe sama mučiš.«

»Tega mi ni treba posebej pripovedovati. Sama dobro vem, da sem ti odveč, da me ne moreš videti, ker sem pač takšna, kakor sem sedaj. Vem, da te motim s svojo navzočnostjo, tebe, profesorja Mlejnika, mnogo obetajočega znanstvenika. Vem, da te motim s svojo nečloveško žejo po prijazni besedi, s svojo sestradanostjo ljubezni. Kaj si mi ti? Kaj si mi dal za mojo mladost? Par suhih besed, par kamnov namesto kruha. Ti si mi ukradel moje življenje.«

»Anamarija, ne poznam te več, ne vem, ali bedim ali sanjam. Kaj sem ti storil, Anamarija, da sem izgubil vso tvojo naklonjenost? Kaj naj storim, da bom storil prav?«

Ves izčrpan je profesor Mlejniki sedel na stol, Anamarija pa je čedalje bolj izgubljala ravnotežje, čedalje večji vrtinec jo je zajemal.

»Pojdi odtod, pojdi, da ne bom slišala več tvojih brezsrčnih vprašanj, da ne bom več slišala tvojega brezsvobodnega glasu, da mi ne bo treba prenašati tvojega srepega pogleda.«

Mlejniki je naslonil glavo na roko in težko, ali mirno izpregovoril:

»Pripravljen sem storiti vse, kar želiš, Anamarija, ali prosim te, pomiri se. Premisli, to škoduje tebi in otroku. Če ti je moja navzočnost neprijetna, se ti bom umaknil. Ne dvomi o tem, Anamarija.«

»O, o tem sem prepričana, gospod profesor, da vam je ljubo, če se me lahko na tak prijeten način iznebite.«

Profesor Mlejniki je Anamarijo ogledoval čisto mirno in se je izpraševal, kako je mogoče, da je ta nerazsodna ženska, ki je pred njim,

Anamarija, kako je to telo, ki je okorno in neprožno, telo njegove male Anemarije.

»Vem, gospod profesor, da je moja bližina neprijetna in odvratna, da je lepše kje drugje, kjer ni bolehavih in sitnih žensk.«

Profesorju Mlejniku je bilo neprijetno, da je Anamarija skoraj v istem hipu izpregovorila besede o stvareh, o katerih je bil v resnici pre-mišljeval. Obšla ga je zavest krivde. Anamarija je to dobro slutila, zato jo je v njeni besnosti še podžgalo:

»Kar pojdite, gospod profesor. Presrečna bom, zakaj vedite, zoprni ste mi, sovražim vas.«

Anamarija se je vrgla na divan in krčevito jokala, profesor Mlejniki je tiho in mirno vstal in odšel iz sobe.

XI

Proti večeru se je profesor Mlejniki vrnil domov, prišel je v sobo, mirno pozdravil in spravljal nekaj svojih stvari. Poklical je deklo Špelco in ji naročil to in ono. Anamarija je sedela ob oknu in pletla nekaj malega, najbrže za svojega otroka, ki ga je čakala. Ko je videla, da se Janez odpravlja, da niti suknje ni slekel zunaj v predsobi, in da mirno zbira svoje stvari, ga je boječe vprašala:

»Janez, kam pa greš?«

»Tja h Krtini bom prenesel nekaj stvari za ta čas, da kakega primernejšega prostora ne dobim.«

»Janez, si zelo hud name?«

»Ne, zakaj, saj nimam vzroka. Saj vem, da si nekoliko bolna in si potrebna miru.«

»Janez, ne bi hotel ostati raje doma.«

»Nikakor bi ti ne hotel biti nadležen.«

»Janez, ti ne veš, meni je včasih tako čudno, jaz sploh ne vem, kaj delam in mislim. Oprosti mi.«

Vstala je mirno in se mu približala, ponudila mu je roko. Vzel jo je in jo poljubil. Držal jo je dolgo v svoji roki, končno jo je rahlo objel, pogladil jo je po licu in dejal:

»Uboga, mala Anamarija.«

XII

Animariji se je približeval čas. Težko ji je bilo te zadnje dni, vesele misli so se križale z mislimi na smrt, radostno pričakovanje je skoro zameglila neprijetnost in nerodnost njenega sedanjega življenja. Kretala se je nerodno, okorno je bilo njeno telo in negibčno, noge so ji zatekale, dihala je težko, če se je malo več gibala. Po stopnicah je težko prišla, če sta se vračala iz sprehoda, kamor jo je vsak dan vodil profesor Mlejniki. Anamarija se je zadnje čase oklepala njegove roke, njen korak je bil nesiguren.

Komaj je Anamarija zvečer dobro legla, je začutila bolečine, ki jih ni prepoznala dobre ure. Izhajale so iz križa in se raztezale navzdol. Naenkrat je čisto točno čutila posamezne kosti, vsaka izmed njih je pomenila bolečino zase, kakor bi se z vsako posebej bila zaletela v kak oster ogel. Podobne bolečine so jo obvladovale. Animariji je bilo, kakor da je vse njeno spodnje telo bolno, da je v njem neka ovira, ki je ne pozna, ki pa jo mora za vsako ceno premagati. Bolečine so se stop-

njevale v krče, ki so bili čedalje neznosnejši. Poklicala je končno profesorja Mlejnika. Profesor Mlejnik je zvečer precej časa delal, bil je silno zaspan in dolgo ni razumel Anemarije. Obrnila se je in odšla. Poklicala je služkinjo Špelco, poslala jo je po izvoščka in se počasi odpravljala. Ko se je Špelca vrnila, je na skrivaj šla v sobo in poklicala profesorja:

»Gospod, gospe je nekaj slabo, pa se nekam odpravlja.«

Profesor Mlejnik je kakor iz uma planil s postelje in kakor je bil hitel v sosednjo sobo k Anemariji. Hladno ga je pozdravila in mu razložila na njegovo vprašanje, da se odpravlja v bolnico. Odgovarjala je prisiljeno mirno, kakor, da ji ni prav nič, kakor, da je ni pravkar zvijal krč, ob katerem bi bila do blaznosti kričala. Anamarija je stisnila zobe in zatajila svojo bolečino pred profesorjem. Sam ni vedel kaj naj stori, hotel ji je povedati tisoč malih, drobnih stvari, toda ko je videl njen otrpli obraz, mu je beseda zamrla.

Vso dolgo pot do bolnice, sta sedela v avtomobilu drug poleg drugega in molčala. Anamarija je vsako drugo minuto trdno stisnila zobe, krčevito se je oprijemala železnega oprijemača, kakor bi ga hotela zlomiti na dvoje. Vendar ni ves čas bilo slišati glasu od nje.

Profesorju Mlejniku je bilo to molčanje odveč, zato je prekinil molk:

»Ti je hudo, Anamarija?«

»Ne, prav dobro mi je.«

To je bilo vse, kar je mogel izvedeti. Ko sta prispela v bolnico in so opravili zdravniki predpisani pregled, je prišla po Anomarijo strežnica. Profesor Mlejnik je ves čas obupno čakal kake njene besede, upal je, da mu bo Anamarija naročila vsaj kako brezpomembno stvar, le, da bi nekaj rekla. Strežnica je čakala, Anamarija je stala tam in gledala v tla, profesor Mlejnik je vzel njeno roko in jo poljubil. Držal je njeno roko brez besed v svoji, nekaj se mu je bilo v grlu zateknilo, da ni mogel spraviti ničesar na dan. Anamarija se je končno zganila, dvignila je glavo in suho dejala:

»Zbogom.«

Obrnila se je in s strežnico odšla.

Profesor Mlejnik se je šele tedaj zavedel. Naenkrat je spoznal, da je Anamarija odšla, da je morda zelo blizu smrti. Vprašal je vratarja po zdravnikih in dognal, da je v bolnici nekaj njegovih tovarišev iz dijaških let. Čakal je tako dolgo, da je prestregel drugega za drugim, ki so prihajali iz poslopja. Sleherni se je odpravil nazaj v bolnico, da bi poižvedel, kako in kaj je z ženo prijateljevo, a nihče mu ni mogel sporočiti ničesar določenega. Asistent oddelka mu je končno povedal, česar mu drugi niso hoteli. Lega otrokova je napačna, najbrže ne bo šlo brez komplikacij. Za ženo naj nikar ne skrbi, njo bodo že rešili, tako je navadno, le otroka najbrže ne bo mogoče očuvati, nevarnost je, da mu stisnejo glavico, da bo preveč trpela mehka lobanja. Mlejnik ni vedel, kam bi in kako. Hodil je pred bolnišnico gor in dol, pač ure in ure. Bila je že noč, ko ga je prijatelj zdravnik odvedel s seboj v mesto in mu končno vendarle dopovedal, da ženi ne more pomagati, tudi, če bi vso noč stal pred porodnišnico. Povedal mu je tudi, da bo ta stvar nemara trajala še ves prihodnji dan. Čakajo, da pride pravi čas.

Kakor v sanjah je profesor Mlejnik došel v hotel in trdno zaspal. Ko se je prebudil, je bil zunaj že visok in svetel dan. Ni se takoj spom-

nil kje je, ne zakaj je tu. Ko se je domislil Anemarije, je kakor iz uma odhittel v bolnico.

XIII

Ko se je bila Anamarija poslovila od profesorja Mlejnika v veži bolnice, jo je odvedla strežnica v prvo nadstropje, v malo sobico, kjer je morala sleči svojo obleko in perilo, ter obleči erarično. Perilu je bilo poznati, da je bilo kaj često v rabi — Anamarija, se je vprašala, koliko žena je že trpelo v tej obleki — ko pa je oblekla vrhnjo bolniško haljo, si ni mogla kaj, da bi kljub težki bolečini ne vprašala: Niso li, za božjo voljo, mogli najti še neokusnejšega blaga? Bolniku je že itak prečesto precej brezupno, vsaj okolico, obleko, naj bi mu dali tako, da ne bi še iz nje zevala brezupna sivina. Sicer se je Anamarija takoj pokarala. Na to pač nihče ne pomisli, je še mnogo, premnogo važnejših stvari, ki jih ni moč nabaviti — celo zdravila so se podražila, državni davki so povišani, v bolnici morajo bolniki plačevati poleg vsote za oskrbo posebej zdravila, obveze in vse, kar je še takega, kakor v sanatorijih; kdo bi mislil na take otročarije, kakršna je barva bolniške halje! Nato je druga strežnica odvedla Anomarijo v kopalnico. Anamarija je izvedela, da je to še učenka babiške šole, ki ima danes službo. Takoj jo je prosila, naj se umije, odprla ji je prho in odšla, popreje pa ji je na bližnji stol pripravila rjuho. Anamarija je čakala, bila je precej nesigurna, tla so bila spolzka, končno se ji vendarle posrečilo, da je prišla na suho, se oblekla in izmučena sedla na stol. Anamarija ni imela toliko moči, da bi se bila jezila, bilo ji je prav, da je bila sama s seboj. Nenadoma pa jo je streslo, zadrgetala je po vsem životu. Sedaj je šele opazila, da je bilo okno slabo zaprto in da je učenka le priprla vrata. Hotela se je ogrniti, pa ni bilo ničesar, v kar bi se ogrnila. Kar so se na lahko odprla vrata, vstopila je sestra, ki se ji je odprtina v vratih zdela nekam čudna, ugledala je Anomarijo in mirno vprašala: »Ste sami gospa? Kdo pa je bil z Vami?« »Učenka«, je dejala Anamarija. Sestrine obrvi so se komaj zaznavno dvignile. Stopila je k Animariji, popravila njeno obleko, vzela njeno roko, jo položila v svojo in jo vodila v porodno dvorano. Tam jo je spravila na posteljo, opozorila babico na Anomarijo, vprašala po učenki, ki ima službo in pravtako tiho in skoro neslišno odšla, kakor je bila prišla. Ko se je vrnila učenka, je imela vse objokane oči. Animariji je bilo težko, da je bila kriva njenih solz, hotela jo je poklicati in ji razložiti, kako se je vse to pripetilo, toda prav tedaj je prišla k njej babica in jo jela izpraševati o podatkih za uradne spise. Med tem, ko je odgovarjala, si je Anamarija ogledovala porodno sobo. Prvo, kar je ugledala, je bila velika stenska ura, ki bi pač znala povedati marsikako povest. Stvari, ki so priče človeškemu trpljenju, ne znajo pripovedovati, ljudje, ki ga dan za dnem opazujejo in so mu priče, se vsega navadijo, zanje je vse tako vsakdanje, samo ob sebi umevni so jim postali vsi ti težki slučajji, zakon nature je, o katerem nihče več ne razmišlja, o katerem nihče ne govori, pač pa vsi priskočijo na pomoč, kadar morejo. Anamarija se je ozirala proti pisalniku, kjer so zapisavali njeno ime, starost in bogvekaj, gledala je po sobi, v kateri je naštela šestero postelj. Njej nasproti je ležalo dekle, nekje s hribov doma. Ni ji bilo še hudega, z velikanskim veseljem je jedla bobo, ki si jih je prinesla z doma. Tam poleg nje je bila žena, ki je pravkar rodila. Bila je iz-

mučena, ves blede bil njen obraz in uvel. Pomočnica je povedala, da je kmetica iz Poljanske doline, da je rodila pravkar devetega otroka; ves čas je ni nihče slišal, niti enkrat ni zastokala. Poleg nje je ležala mlada gospa, ki je prvič rodila. Dasi je bilo Animariji že sami dovolj hudo, jo je vendarle zanimalo vse, kar se je godilo po sobi, pred vsem seveda porod sam. Jezilo jo je, da so ji zapirali prostor krog mlade gospe zdravnika, babica in obe pomočnici, tako, da Anamarija ni vedela, kaj se godi v njeni neposredni bližini, slišala je le nešteto nečloveških krikov. Najprej se ji je zdelo, da bo znorela, če bo to še dalje poslušala, končno se je tem krikom privadila, po najstrašnejšem, najgroznejšem kriku, o katerem bi ne verjel, da more priti iz človeškega grla, je utihnila, oglasil pa se je droban, otroški glasek. Mlada žena, ki je bila še pravkar kričala na vse grlo, je v skrbeh vprašala: »Ali je fant?«

»Ne, gospa, punčka je.«

Mlada je zavzdihnila, odvrnila ni ničesar. Rodila se ji je hčerka, ki je mati sama prvi trenutek ni sprejela z veseljem, prav tako je vse sorodstvo prišlo do sape in navdušenja nekoliko kasneje, kakor bi sicer.

»Če je že tako hudo, naj bi že bilo, kakor si človek želi.«

Babica jo je tolažila, kakor je pač najbolje vedela in znala, seveda je tudi takole dejala: »Bo pa drugi deček.«

»Kaj še, nikdar več ne pridem k vam.«

Zdravnik se je posmejal in ji je prerokoval svidenje čez leto dni. Pomočnica je prišla k Animariji in ji dejala: »To je čudno, da lepe žene mnogo težje prenašajo bolečine. Tej je šlo povsem gladko, pa je kričala kakor bognasvaruj.«

Bolečine so ji pojenjavale, da so zopet z novo neusmiljenostjo mučile njeno telo. Dve ženi sta že rodili, kar je bila v porodni sobi, še vedno je čakala brezuspešno. Vsakih deset minut je prišla babica ali zdravnik, poslušala sta in preiskavala. Sedaj je prišel še primarij z vrsto zdravnikov, preiskal je tudi on porodnice drugo za drugo, pri Animariji je vzel listek, ki je visel ob postelji, nekaj pripisal in naročil asistentu. Ko je bil odšel, je Anomarijo popadel strašen krč, prebledela je, vsi so priskočili. V polzavesti je čutila, da ji oblačijo nekake nogavice, da je bilo naenkrat v sobi vse polno zdravnikov, da so zgrabili njeno posteljo in jo odnesli — vsaj zdelo se ji je — v sosedno operacijsko sobo. Čedalje težje je mislila, kakor da ji velikanska teža sloni na obrazu, zdravnik ji je že nekajkrat dejal, naj šteje. Anamarija je štela, kako dolgo, sama ni vedela. Kaj se je godilo nadalje z njo, tega ni vedela. Prebudila se je v svetli sobi, neznan obraz se je sklanjal nad njo, ni vedela, ali bedi ali sanja. Tedaj jo je bolečina, o kateri ne bi bila mogla točno povedati, od kod prihaja, ker je bilo vse v njej razboleno, potrdila v tem, da ne sanja.

Bila pa je tako utrujena, da ni niti vprašala sestre, ki je sedela ob njej, kako je z njo, kaj se je zgodilo, niti spomnila se ni, da bi morala vprašati po otroku. Nekaj je bilo še v njej, kar ji ni dalo misliti, ne govoriti. Kar je začula tam v drugem koncu sobe komaj zaznaven otroški jok. Uprla je svoje vprašujoče oči v sestro.

»Naj vam ga prinesem, gospa?«

Anamarija je prikimala, hotela je sesti, pričakovati ni mogla trenutka, da bi videla otroka, ki je njen, ki ga je čakala. Vedno, kadar je mislila

nanj, se ji je zdelo, da je to vendarle samo bajka, ki je nikdar ni bilo. Sedaj je sestra držala v rokah njenega otroka. Anamarija je čutila le eno, neizmerno voljo, neizmerno moč, braniti tega otroka proti vsemu in vsakomur, moč, vliti mu svojo lastno življenjsko silo, vzrediti ga s svojo poslednjo močjo. Sestra jo je hitro opomnila, da se ne sme premakniti, da mora ležati nepremično, če ji je življenja kaj mar. Anamarija je hotela pogladiti svojega sinka po čelu, njena roka je bila prešlabotna in je omahnila. Sploh je bilo to že preveč napora zanjo. Veke so ji polagoma zastrle oči, Anamarija je zaspala.

XIV

Profesor Mlejniki je bil zunaj na hodniku in je govoril z asistentom. Razumel je njegove besede komaj na pol, bil je kakor, da mu je megla zastrla misli. Strah, in skrb, da izgubi Anomarijo, sta mu po desni strani osivila lase. Sedaj pa je čul še to: z otrokom ne bo dosti, kri gre od njega. Če bi ostal, najbrže ne bo duševno zdrav. Mlejniki je glava klonila med ramena, bilo je, kakor da ga je vsaka beseda postarala za leto dni. Stopil je v sobo k Animariji, skoro otrpnil je, ko je videl njen izmučeni, ostri obraz. Sedaj, ko je spala, bi lahko mislil, da je mrtva. Stopil je k otroku. Tudi ta mala stvarica je dremala. Tiho se je odpravil.

Druga dne je že smel obiskat Anomarijo za delj časa. Ko je vstopil, je Anamarija gledala po sobi in izpraševala sestro, kaj da dela otrok. Sestra ji je mirno odgovarjala, naj le počaka, da se zbudi. To pač že nešteto krat ta dan.

»Sestra, zdi se mi, da bi moral otrok kaj jesti.«

»Bo že, gospa, saj je še mlad.«

Anamarija je tedaj zagledala Mlejnika, srečno se mu je nasmehnila. Pozabila je bila vse, kar je bilo kdaj prej. Mlejniki pa se je hotel tudi nasmehniti, ali Anamarija je pretanko čutila, da bi ne bila opazila nepristnosti njegovega nasmeha. Njen obraz je preletela senca. Mlejniki je zaigral. Ko je opazil izprembo na njenem licu, ga je tako osupnila, da je ostal na svojem mestu kakor ukovan. Ni stopil k njej, ki jo je videl zopet po tolikem prestanem trpljenju, ki je nanjo mislil ne prestando, ni ji dal ne roke, ni je poljubil. Bil je ukovan na mestu, kjer ga je zadel njen pogled.

Končno je premagal svojo nerodnost, vzel stol, ga ponesel do postelje, prisedel in jo poljubil. Zaprla je oči in zadremala. Mlejniki se je odpravil, zvečer pa je imela temperaturo. To se je ponavljalo vse dotlej, da ji niso prepovedali obiskov.

XV

Anemarijin otrok je bil star že štiri dni, vendar so ga še vedno hranili le s čajem po žličkah, vidno je hiral, dremal je iz dneva v dan in se ni zmenil za hrano, kot je običajno pri dojenčih, niti ni znal sesati. Mlada mati je čutila v prsih bolečine, bila je zdrava žena — njen otrok pa ni znal sesati. Sestre so ji nosile otroke mater, ki niso mogle dojiti, njen lasten otrok pa je hiral in nihalo med smrtjo in življenjem. Sestra ga je bila previjala nekoliko neprevidno, opazila je kri v otrokovih ple-nicah. Bilo ji je jasno, kako je z njim.

Šesti dan je otrok umrl. Anamarija je sprejela njegovo smrt zelo mirno. Ko ji je sestra sporočila to vest, jo je brezizrazno pogledala in brezzvočno vprašala:

»Umr! je. Je res umrl?«

Smrt je stopila na njene steze.

XVI

Ko se je Anamarija po dolgih tednih bolezni vrnila iz bolnice, je najpreje vse, kar je pripravila za svojega otroka, nesla ženi v predmestje, ki je rodila tudi v dneh kakor ona sama, a ni imela ničesar, v kar bi povila svojega malega otroka. Doma ni več delala sama, deklo Špelco je kar obdržala. Posedala je cele dneve ob oknu in strmela ven na puste ulice. Govorila je zelo malo, hlastno in pretrgano.

Špelca je takole večkrat prihajala k njej, da bi se kaj pogovorila z njo. Ali Anamarija ji je včasih tako brez misli odgovarjala, da je bilo Špelce kar strah.

»Kaj bi kuhala danes, gospa?« jo je izpraševala.

»Kar Vas je volja, Špelca, karkoli.«

»Gospa, lepo je danes, bi šli malo na sprehod, ko ste še slabi.«

»Prav, prav, Špelca, kar krompirjevo juho skuham.«

»Vsaj na vrt bi šli, gospa!«

»Se mi res ne ljubi.«

Ko je prišel Mlejn!k iz šole, mu je Špelca dejala skoro vsak dan:

»Gospa so tako otožni, samo sedijo tam in nekaj tuhtajo.«

Mlejn!k je šel v sobo, hodil nekaj časa nerodno naokrog, nato sedel in tudi sam molčal.

Prvo, kar je vendarle storila Anamarija, ko se je vrnila, je bilo, da je popolnoma preuredila stanovanje, pripravila sobo zase in za profesorja, tako, da sta bila oba nemotena.

Mlejn!k ni vedel več kaj bi, ne kako, zato je dejal ženi, da bi jo vendarle spravil nekoliko iz hiše:

»Pojdi, greva na pokopališče.«

Ko je bil mali umrl, so ga pripeljali semkaj.

Ljudje, ki so jo srečavali, so se čudili. To ni bila več nekdanja Anamarija. Zredila se je bila, da bi je ne spoznal. Njena lepota se je bila razgubila v njeni obilnosti. Koža je bila uvela, oči motne in brez bleska. Okolica je ni več zanimala. Kdor jo je kedaj ogovarjal, jo je le tedaj in nikdar več. Zanimala je ni nobena stvar pod solncem.

XVII

Čez leto dni so čitali ljudje v časopisju vest: Profesor Mlejn!k je n!znanjal nenadno smrt svoje žene.

Po mestu so ljudje šušljali to in ono. Sodnikova gospa je pripovedovala profesorju Krtini, da se je Anamarija zastrupila. Pristavila je:

»Revica ni imela dela, ničesar, za kar bi živela.«

Krtina pa si je mislil še marsikaj. Življenje in svet sta jo opeharila za vse: za delo, za ljubezen, otroka in z njim: za veselo vero v bodoče dni.

Ni pa premišljeval, zakaj je danes smrt edino pribežališče tolikim ženam.

O SINCLAIRJEVI »MAMMONART«

FILIP KALAN

Pevec brez zlate verižice

Osemindvajsetega leta je izšla knjiga o umetnosti, ki je poizkusila tolmačiti pomen, postanek in učinek umetnine na podlagi socialnih momentov; pokazati je hotela tedaj zlasti odnose med umetnikom in družbo ter nameravala zasidrati te odnose v medsebojni gospodarski — in s tem tudi do neke mere kulturni — odvisnosti posameznih družabnih slojev. Takšno početje kajpak bistveno nasprotuje malone vsem dosedanjim nazorom o umetnosti, ki trde, da je umetnikovo delo svobodno, zlasti pa docela neodvisno od gospodarskega položaja družbe, v kateri umetnik živi in za katero prav za prav tudi dela. Zato je doživela Sinclairjeva »Mammonart« — berlinska založba Malik jo je objavila v nemški izdaji z naslovom »Die goldene Kette oder Die Sage von der Freiheit der Kunst« — kaj čuden sprejem v javnosti. Levičarska fronta jo je po svojih ekonomsko družabnih teorijah o kapitalu in brezkapitalni masi sprejela v svojo propagadno literaturo; dobri meščani so se ob njej zbegali in si šteli v čast, da ne odobravajo dela, ki nasprotuje »tradiciji«; tu pa tam jo je kdo nemoteno prebral in skušal pozabiti na nedoslednosti in naivnosti, ki jih velikokrat srečuješ v Sinclairjevih izvajanjih; večina poklicne literature je snobovsko zmigavala z rameni; značilen za ves dogodek pa je bil zlasti olimpijski, mrtvaški molk na prestolčkih literarnih aristokratov.

Razvidno je, da se očituje osnovna misel te zloglasne literarno zgodovinske čitanke že v naslovu — mamonska umetnost, torej: umetnost in denar, umetnik in družabni red, odvisnost umetnikovega delovanja od socialnih prilik in tako naprej — ter prav tako v mottu izdaje, ki navaja znane Goethejeve verze iz balade o Pevcu, kjer pevec ugovarja kralju, ki mu hoče pesem poplačati z zlato verižico, češ, ne dajte zlate verige meni, dajte jo vitezom ali drugim imetnikom, ki so vajeni zlatih bremen, zakaj jaz pojem kakor ptič, ki prebiva v vejevju, in pesem, ki prihaja iz mojega grla, mi je prebogato plačilo za ves trud.

Zakaj navaja Sinclair te verze? Na čelu knjige, ki obravnava umetnika kot socialno, družabno bitje, ki se bori za nazor, da bodi umetnik zaveden socialni borec, ter povdarja v njegovem značaju posebno njegovo uporniško potezo — tu učinkuje fevdalna pevčeva izpoved o svobodni umetnosti ironično.

Goethejev pevec je srednjeveški Minnesänger, ki potuje od gradu do gradu, od dvora do dvora, ter si s pesmijo služi vsakdanji kruh. Ta pevec poje za gospodo in si po končani pesmi ne zaželi drugega kakor požirek vina iz zlate kupe, da svoji publiki nazdravlja. Prvo vprašanje, ki socijologa zanima, se pojavi ob pevčevem dejanju, ko odklanja vsako plačilo za svojo pesem. V Goethejevi baladi moremo zaslediti pri pevcu nekak notranji, pasivni odpor proti fevdalnemu dvoru, in v bistvu je ta pevec svoboden, neodvisen od gospode ali celo nad njo. Pevec, ki zlate verige ne mara, prav za prav revoltira, njegova kretnja je manifestacija svobodne misli, ki se noče prodati.

Toda kaj pomeni ta svobodna misel v trenutku, ko si ogledamo družabni odnos med pevcem in njegovim občinstvom? Tu vidimo brezdomca, ki poje dvorjanikom, da dobi posteljo za noč in za nekaj dni popotnice. Kralj mu milostno ponudi zlato verižico in v tej kraljevi osebi je ponazorjen pevec publikum. Tu ni dvojne socialno enakovrednih ljudi; pevčeva umetnost zavisi od milosti visoke publike, ki si v svojem družabnem in gospodarskem položaju more privoščiti pevca v svojo zabavo. Res, da je ta pevec na svojem polju, to je, duhovno, močnejši, višji, svobodnejši od ljudi, katerim poje — vendar prično prav tu spet nova vprašanja. Kaj bi bilo z zlato verižico, če bi pevec svoje gospode ne poveličeval, če bi se ne čudil svetli dvorani, kjer bleste »zvezda pri zvezdi, kdo bi jim vedel imena«, če bi ta pevec nenadoma kralju, vitezom in lepim damam pred seboj povedal v obraz, da so v njegovih očeh samo ničvredna, bogata, brezposelna svojata, ki prav tako malomarno in zviška poslušata njegove pesmi kakor recimo v svojem brezdelju pije sladko vino iz zlatih čaš, kakor gospodje vitezi spe pri podložniških nevestah po nekem nerazumljivem pravu, kakor se ti gospodje odpravljajo na roparske napade v sosednje dežele, kadar jim vina, kruha in zlata manjka? Tu se odpirajo neštete možnosti za odgovor. Morda bi se kralj nasmehnil in vrgel pevcu zlato verižico pred noge kakor dvornemu norcu, ki nikomur ne more škoditi, ali pa kakor otroku, ki mu je dovoljeno govoriti resnico. Morda bi se srednjeveško veličanstvo prestrašilo, ukazalo pevca zapreti, ali pa namignilo svojim slugam, da neprijetnega gosta vržejo iz dvorane. Morda bi se kralj zamislil in si za trenotek priznal, da mu more tudi zanikrn, vandravski pevec povedati nekaj resnice.

Tu se prične nenadoma problematika »svobodnega« umetnika. Na tej problematiki je zrasla osnova Sinclairjevega poskusa, ki tvega na novih spoznanjih drugo razlago umetnostnih gibal.

Propaganda

Sinclairjeva knjiga namerava to problematiko nekoliko razjasniti tako, da tolmači pojav umetnosti iz socialnih momentov — njen namen tedaj ni, preiskati izvor ali bistvo ali nagone umetniške »nadarjenosti«, niti pretehtati posamezna umetniška dela glede njihove oblikovalne moči: krog njegovih kratkih esejev je prav za prav samo študija o razmerju umetnika do vladajočega družabnega sloja, do tistega foruma, ki ima politično, gospodarsko in kulturno oblast na svoji strani ter tako vlada ostalemu delu družabnega kolektiva. Politična ekonomija vsebuje važno dognanje, ki nekoliko osvetli odnos posameznika — tako kajpak tudi umetnika — do družbe, zlasti pa kulturno odvisnost posameznega člana družbe od celotne skupnosti, ki jo po navadi označujemo z besedo »družba«. Tu gre za vpliv človekove družabne biti na njegovo zavest: ni namreč posameznikova zavest tista, ki temu posamezniku določa njegovo eksistenco, marveč nasprotno — človekova družabna eksistenca, njegova socialna bit, določa, ali bolje, usmerja njegovo zavest. Na tem sociološkem sklepu temelji prav za prav tudi Sinclairjev nazor o umetnosti. Pri avtorju je kajpak družba reducirana na svoji skrajni dve sestavini, na vladajoči in podložni element — nujen analitičen pripomoček v znanstvenem socializmu. Kadar postavimo ta dva elementa

za osnovni gibal v človeškem kolektivu, se nam more prikazati zgodovina socialnih prekulj — prav tako tudi potek kulturnih in umetnostnih »razdobij« — kot borba dveh zmerom nasprotujočih si sil, ki vsaka stremita po svoji premoči. Tako recimo si moremo razložiti rast krščanstva v propadajočem rimskem imperiju kot socialno gibanje, ki je koreninilo v pasivno revoltirajoči masi podložnih elementov, tako moremo zasidrati pomen francoske revolucije v zmagi mladega meščanstva nad starim fevdalnim družabnim redom, in podobno.

Te kombinacije peljejo kajpak tudi v rezoniranju o umetnosti do nekih zaključkov. Če je človek družabno bitje — in to gotovo je, saj je sestavni element družbe — kako je potlej z njegovim mnenjem o družbi in o posameznem človeškem individuu, kako z njegovo presojo človekovih dejanj, kako z njegovimi odnosi do »nalog« in do »pomena« človeškega življenja, skratka, kaj je z njegovim svetovnim nazorom? Razvidno je, da mora tedaj ta svetovni nazor v veliki meri zaviseti tudi od gospodarskega, političnega in kulturnega položaja družbe, kateri pripada in za katero tudi dela. Prav tako umetnik: Če je umetnik član družbe — in to gotovo je, saj je prav tako človek — tedaj mora biti tudi njegova umetnost izraz družbe, podoba njenega porajanja in umiranja, zagovor ali obtožba njenega ustroja in njenih stremiljenj. Tako pa je umetnost kot kulturni pojav tudi že manifestacija družbe, zakaj nedvomno se umetnikova družabna zavest prav tako izživlja tudi v umetnosti kakor daje umetnikov individualni značaj vsaki umetnini še svoj posebni, osebnostni pečat.

Mimo podobnih zaključkov je moral Sinclair tudi spoznati veliko sugestivno silo vsake kulture, silo, ki jo zlasti umetnina izkazuje v veliki meri. Na tej poti more avtor tudi priti do svoje zloglasne trditve, da umetnost ni samo duhovna igra, marveč da vsebuje vsaka umetnina tudi neko propagando, ki jo umetnik vrši zavedno ali nezavedno. Jasno je namreč, da ni umetnika brez svetovnega nazora, da namreč sleherni tvorec usmerja in uravnoveša vse svoje delo po nekem izrazitem nazoru, ki mu kaže smisel, namen in pomembnost človekovih dejanj in njihovih manifestacij v življenju. Umetnik tedaj s svojim delom neprestano javno izpoveduje ta svoj svetovni nazor, zakaj navsezadnje je vsaka umetnina namenjena javnosti. V trenutku pa, ko umetnina sugestivno učinkuje na ljudi, posiljuje umetnik svoj publikum s svojim prepričanjem — njegovo delo ima tedaj propaganden pomen kakor vsaka druga kulturna sila.

Ali je Goethejev pevec propagandist? Stari Minnesänger pride na dvor, se dostojno čudi vsej lepoti v dvorani, zapoje pesem, odkloni zlato verižico in si želi samo kupo vina, da nazdravi visoki gospodi, češ, vso srečo vam želim, zahvalite Boga, da se vam tako dobro godi, kakor se vam jaz zahvaljujem za ta napitek. Propagande v tem dejanju res ni težko zaslediti, v občevalnem jeziku dvajsetega stoletja bi se glasila približno takole: Spoštujte gospodo in visoki dvor, občudujte blestečo harmoničnost te fevdalne kulture, smatrajmo to kulturo zaenkrat za večno. Zato ne razmišljajte o nas, ki vandramo od gradu do gradu in kosimo po navadi z deklami in hlapci, čeprav nam kdo včasih milostno poklanja zlate verižice. Zakaj jaz se vendar s to bogatijo raje ne družim, da si prihranim vsaj kolikor toliko svobode, čeprav samo vagabundske.

Po takšni propagandi lahko človek kaj lahko ugame, da umetniku pevčevega kova ni usojena velika literarna karijera niti učinkovit propad. Neopažen in svoboden je bil, dokler je vandral od gradu do gradu, in menda bi bila njegova smrt prav tako samotna in tragična kakor njegovo življenje. Vsekakor bi njegova pojava pri gospodi dokaj pridobila na svojem socialnem formatu, če bi se bil pevec z nabiranjem zlatih verižic polagoma dokopal do »višjega« položaja; morda bi ga ta gospoda v svoji nevednosti celo navsezadnje smatrala za svojega enakovrednega družabnega člana. Sinclair nam nazorno oriše pot takšnega pevca, ki je zlato verižico sprejel in postal priljubljen gost po gradovih in dvorih ameriških denarnih mogotcev, še več, postal je sam tak »nekronani kralj Amerike«. Ta literarni individuum je bil Mark Twain, najpopularnejši predvojni humorist.

Kaj ve široka javnost o tem pisatelju? Bil je ena najbolj znanih osebnosti iz Amerike devetnajstega stoletja; pisal je knjige, ki so bile po navadi nekam zbledele in dolgovezne v svojem popustljivem humorju; ta človek je hodil po Newyorku v belih oblekah, sprehajal se je v družbi milijonarjev; bil je lahko ponosen na svoje zdravje, zakaj še v starejših letih je včasih plesal do zgodnjega jutra; popotoval je po Evropi kakor princ, časopisi so prinašali njegove slike in menda med njimi ni bilo niti ene brez smehljaja; prijatelji pa so mu nadedli omenjeni priimek »nekronanega kralja Amerike« in videti je bilo, da je ta človek naj-srečnejši eksemplar svojega časa. Iz njegove korespondence in iz ozadja takratne Amerike pa se je pokazala nasprotna slika tega literarnega leva. Tu izzvemo, da ga je karijera notranje strla in tako tudi onemogočila celotni razvoj njegovega »talenta«, ki gotovo ni bil neznaten. Samo osnovna poteza te življenjske poti: Ko se je proslavil s svojo prvo večjo knjigo in z njo zaslužil 200.000 dolarjev, se je zaljubil v hčerko provincijalnega premogarskega magnata, jo nazadnje poročil, imel z njo dve hčeri in s tem ustvaril nekakšno literarno sodišče za svoja dela, ki jim je bila odslej odprta pot k purgariji, takrat najmočnejši družabni plasti v demokratični Ameriki. Te tri ženske so namreč smatrale za svojo dolžnost, da popravljajo in prikuje Twainove rokopise po vzvišenih principih malomeščanskih duhov v rojstnem kraju Markove žene. Prisilile so ga s svojo »ljubeznijo«, da je tako zaslužil velikanska premoženja in jih tudi zapravljjal s tem, da je napisal večino svojih knjig po moralnih in estetskih regelcah svoje publike. Takratna ameriška »demokracija« — prosto po Sinclairju — pa je bila po slavnih secesijskih vojnah tako zaverovana sama vase, da ni trpela nobene družabne kritike, skromno uverjena, da je Amerika najpopolnejši raj pod soncem. Za Twaina, ki mu je ob dolarju in ženski ljubezni zmanjkalo karakterne hrbtnice, je bila edina možnost za slavo, denar in uspeh: ne revoltirati, molčati, blebetati vse v popustljivem humorju, sprejeti zlato verižico. Kaj je bila posledica tega poniževalnega življenja? Twain postane dobrodušni, neškodljivi klovn vsega sveta in kljub svojemu prepričanju, da njegova ljubezniva Amerika ni baš raj pod soncem, se ta klovn ne prelevi v bojevnika s satiričnim bičem v roki — edini izhod, za katerega bi morebiti zadostovala njegova umetniška moč. Sinclair tu dobro pripomni, da bi bil končni namen Twainovega jedkega talenta, izrogati

vso to bahavo, gnilo družbo okoli sebe in tako pripraviti pot za novo, trajnejšo kulturo. Ali Mark Twain se v stiskalnici družbe, ki mu je milostno poklonila zlato verižico, razvija v eksemplarično dvolično osebnost, ki je skrila vse svoje prave, osebne misli v bežne, zasebne pogovore in v debel zvezek »neodposlanih pisem«, ki so se šele po njegovi smrti objavila. Primer. Twain napiše neusmiljeno satiro na krščanski, bolj nekrščanski običaj, da cerkev moli za zmago nad sovražnikom (»Vojna molitev«). Tega dela ne objavi, marveč samo omeni nekemu svojemu prijatelju: »Tu sem povedal vso resnico. V tem svetu pa smejo resnico govoriti samo mrtvi. Molitev se lahko objavi, ko me ne bo več.« To pravi Mark Twain, ki se je zavedal svojih zmožnosti in zaradi svojih značajnih slabosti zaničeval samega sebe in svoje delo, in isti Mark Twain pridiguje v neki drugi (kajpak tudi po smrti objavljeni) satiri:

»Vaš rod (človeški namreč) ima pri vsej svoji zanikrnosti eno samo resnično orožje: smeh. Meč, denar, pregovarjanje, moledovanje morejo veliko goljufijo samo omajati, jo v teku stoletij nekoliko oslabiti, ali samo smeh jo more naenkrat razgnati v cunje in prah. Ali uporabljate to orožje? Ne, manjka vam zato pameti in poguma!«

(Konec prihodnjič)

O RAZSTAVI V PADOVI IN O SODOBNI ARHITEKTURI V ITALIJI, FRANCIJI IN NEMČIJI

TOMAŽ ŠTRUKELJ

(Nadaljevanje)

O sodobni arhitekturi v severni Italiji.

Govoriti danes o moderni italijanski arhitekturi v onem smislu, kot govorimo o francoski, ruski ali ameriški, kjer nam vsaka izmed teh pomeni popolnoma jasen in točno definiran pojem zase, se mi zdi nemogoče. S tem pa nikakor ne trdim, da Italijani ne zidajo. Sicer ne zidajo toliko kot na primer Nemci, ki so prisiljeni nuditi streho onim, ki so se vrnili iz kolonij, ki jih je v vojni Nemčija izgubila, a važnejše je to, da ne zidajo t a k o , da bi bilo to, kar je zidano, izpoved samostojne miselnosti mlade Italije v arhitekturi.

Kar so že v prvih letih nastajanja moderne arhitekture napravili svojega futuristi in kar je ustvaril Sant' Elia (hotel v terasah), je precej vse, kar so povedali do danes Italijani svojega v moderni arhitekturi. Sant' Elia je 1916. umrl v Milanu, futuristi arhitekti pa so našli svoje pravo polje le v slikarstvu, dočim se v arhitekturi niso mogli pravilno izživeti; zakaj sem že povedal.

In tako torej gradijo danes v Italiji ljudje, ki so študirali ali v tujini ali pa na domačih šolah in ki so pod močnim tujim vplivom. Temu primerna je tudi arhitektura. Ena, ki je popolnoma moderna in brez vsakršnih kompromisov in druga, ki se skuša prilagoditi vedno

okolici, v katero je postavljena. Ta druga modernizira klasične in renesančne motive in jih brez potrebe prenaša na skeletno konstrukcijo, kjer so kot prilepljeni in učinkujejo popolnoma neorgansko, nekonstruktivno. Jasno je namreč, da bi nova arhitektura ne bila prav nič dosledna in še manj samostojna, če bi morala iz sramu pred goloto pokrivati svoj železobetonski skelet z motivi, ki so ukradeni iz druge dobe in ki so nastali iz drugačnih potreb. Izklesati si mora iz lastnih potreb, iz lastnega bistva izvirajoč ornament, ki jo bo mogel prav tako poživiti, kot je ta ukradeni ne more.

Zato se mi zdi čista moderna bolj upravičena, ker je vsaj čista in jasna izpoved in sem je bil bolj vesel, ker se mi je tudi zdelo, da učinkuje kljub marsikateri grobi potezi veliko prijetneje med klasiko, renesanso ali med barokom, kot pa ona slaba eklektična arhitektura, ki grobo potvarja tisto, kar je bilo harmonično občuteno in podano. Ona je namreč tista, ki predvsem kvari in odvzema starim italijanskim mestom njihovo čisto občutje in ki jih ogroža, da bo njih značaj polagoma izgubil vse tisto, kar hodimo sedaj občudovat.

Italija zida danes največ v obmejnem severnem delu, ob obali od Genove do Mentona (Francoska meja) in pa ob tujsko močno prometnih krajih, pri čemer so seveda najbolj prizadeta severna italijanska jezera.

Obmejni pas proti nam je zlasti pod vplivom miselnosti moderne nemške arhitekture, kot je oni proti Franciji pod vplivom francoske, in to tem bolj, čim bliže je državna meja. Tu nastajajo poleg novih vil, hotelov, kopališč zlasti stvari, ki so v zvezi z bodočo ali pa preteklo vojno. Postavljajo namreč hangarje, oni v Mirnu pri Gorici je menda drugi po velikosti izmed ostalih italijanskih, gradijo in asfaltirajo ceste. Trst—Gorica preko Doberdoba, Trst—Redipuglia, Trst—Benetke, restavrirajo v vojni razbita mesta in cerkve. Gorica na primer, in cerkev na Mirenskem gradu, ki jo popravlja g. prof. arh. Vurnik in stolnica sv. Justa v Trstu, kjer mozaike v presbiteriju prenavljajo Nemci. Postavljajo vojna pokopališča, ki imajo izmed vsega do sedaj navedenega še največ italijanskega na sebi, to namreč, da hočejo namenoma slehernega prepričati o nujnosti nove vojne. Redipuglia! Vse ostale nove zgradbe, hoteli, vile, hangarji, cerkve pa so nastale pod tujim vplivom, če že niso čiste kopije. Med Benetkami in Milanom sem nekje videl novo cerkev, ki je bila prav dosledno taka, kot jih gradijo danes po Württemberški in po ostalih protestantovskih pokrajinah Nemčije. Posebnost novozidanih stavb je v tem, da so ohranile one tipične poševne in z značilnimi polkrožnimi zidaki krite strehe. In to je morda tudi edino, kar družji in spaja v enoto ta nova poslopja s pravimi italijanskimi hišami prejšnje dobe, ki imajo ono značilno italijansko občutje in ki ga ne morejo prav nikjer zatajiti, ono mehko konturo, ki jo še bolj omiljuje južno drevje s širokimi prostimi oblikami. To so hiše iz kamna, postavljene brez strogo določenega reda v večje ali manjše skupine, ki se stiskajo kot črede ovac zdaj v dolini, zdaj po pobočju, nato pa po vrhovih nizkih hribov in gričev in pri katerih se topla medla sivina kamna in od solnca utrujena rjavkasta rdečina streh preliva in meša z zlato solnčno in mehko-zeleno barvo platan, oljk in cipres in tvori čudovite barvne skupine. Pri novih stavbah tega ni, te prostosti, solnca, juga. Grobo sive so, trde v formah, in kljub vsemu dobremu pretežke za to toplo ozračje.

Lombardija izven tujsko prometnih in industrijskih krajev ne zida skoro nič razen zgradb, ki jih postavlja država v svoje namene. Zelo lahko jih je spoznati po njih krvavo rdeči barvi zunanjih sten, ki pa zanje seveda ni bistvena, ampak le običajna. S starimi monumentalnimi municipiji nimajo ničesar skupnega.

Benetke dobe zvezo s celino še z enim mostom, ki bo namenjen avtomobilskemu prometu. Benetke same ne zidajo. Bržkone pa bodo začele prav kmalu vsaj z garažami. In potem bo to hudo vprašanje garaž, mostov, cest in prometa zgrabilo eno poslednjih žrtev. Dolgo se je branilo mesto na morju. Prav radi tega pa bo nedvomno rešitev tega problema v Benetkah še težja. Vsekakor je verjetno, da bo Bäckeker za Benetke čez malo let že za polovico tanjši.

Padova in Brescia sta mesti, ki v Lombardiji največ zidata. Padova, mislim, še vedno radi tujcev. Stavb v stilu čiste moderne tam ni, najbrže zato ne, ker je Padova že precej globoko v Lombardiji. Razen paviljona za razstavo religiozne umetnosti sem videl tam le stvari, ki spadajo v arhitekturo, ki sem jo nazval eklekticistično. Te je tam ogromno in ne samo v okolici mesta, ampak predvsem v središču, kjer segajo cele ulice take nove arhitekture v žile starega mesta in rušijo njegovo harmonijo. Ob pogledu nanje in na propadajoče staro mesto mi je bilo lahko razumeti pomen Corbusierjevih besed: »Nekaj pa bo mesto vedno nosilo kot svoj pečat; to, kar ne izvira iz računa, ampak od drugod. To pa je tista prava arhitektura, ki združuje v sebi vse ono, česar ne da račun.«

Okrog stopetdeset kilometrov dolgi obali Gardskega jezera grozi ista usoda. Vsa obala bo v najkrajšem času postala žrtev te fasadne arhitekture, če ne bodo v zadnjem hipu rešili pametni ljudje še ono malo narave, kar je je še ostalo nedotaknjene. A te je že zelo malo; veriga vil, hotelov, kopališč, zabavišč je pretrgana danes še prav samo tam, kjer je teren delal večje težkoče, to je zlasti na zapadni strani jezera, kjer je svet skalnat in pada strmo v jezero in kjer so zgradili čudovito avtomobilsko cesto z več kot šestdesetimi tuneli. Povsod drugod pa je vila pri vili, same stavbe, ki bi rade vzbujale tujcem spomine na domovino, nad vse groba »Heimatskunst«, Italijanom pa na renesanso s tem, da so prenešeni motivi značilnih iz lesa in kamna zgrajenih florentinskih vil zgodnje renesanse na te nove betonske vile. Kakor pa bi hotela biti ta posnemajoča arhitektura pestra, živa, vsaj odsev vedno veselo razigranega jezera, tako je prav radi tega neokusna in neutemeljena, sentimentalno neresna in smešna, ker ji manjka vsake sile, moči, veselja in življenja. To so obale jezer.

Prav isto sliko nudi riviera od Genove proti zapadu. Tam se zida najhitreje in največ. V kratkem bo več kot štiri sto kilometrov dolga obala tako na gosto zazidana, da ne bo možno določiti, kje se začne San Remo in kje neha Imperia ali Savonna, ako to ne bo zapisano. Že danes je to težko. Arhitektura te obale je taka, kot vsa ostala italijanska. Vsi ti deset tisoči morda stotisoči vil, hotelov, barov, plesišč, zabavišč, kopališč, igralnic, kavarn so dosledno brez lastnega izraza, ki bi ga pa nujno morali imeti. Saj so to stvari, ki jih zahtevajo razmere in potrebe sodobnega človeka, zakaj ne bi torej tega tudi na zunaj priznale. Naj imajo okras, naj bodo vesele, a ta okras naj bo sodoben in ne ukraden. Rene-

sansa je imela drug material, kot ga ima moderna doba in je zato neumestno uporabljati formo, ki je značilna za kamen ali les, tudi v betonu. Mislim, da je nerazumevanje in neupoštevanje tega vzrok, da dela arhitektura v Italiji vtis neodločnosti, nejasnosti, nesodobnosti. Genova, Savonna, Imperia, San Remo, obale jezer, Padova in tako dalje.

Industrijska mesta kot Turin, Milan, tudi Brescia spadajo sem, pa imajo povsem drug obraz. Imajo pač druge ljudi, drugačnega duha in druge razmere in ne čutijo potreb, da bi se vdajala sentimentalnim občutjem kot dela to arhitektura tujsko prometnih krajev.

Novo pokopališče v Bresciji je narejeno po vzoru ostalih civilnih italijanskih pokopališč. Ima monumentalen vhod z arkadami, za njim pa široke aleje cipres, ki čujejo tam vedno enako resne in ponosne, polne miru. Med njimi pa so mehka zelena polja in ne grmade kamenja. Tudi sicer je Brescia povsem nekaj drugega kot Padova, Vicenza ali Verona z okolico. Pri teh zadnjih treh omenjenih mestih se človek nikakor ne more otresti občutka, da je v zaprtem, hudo utesnjenem prostoru, trdnjavi, kjer je vsak prostor do skrajnosti izrabljen. Ta občutek napravijo zlasti obzidja, ki obdajajo ta mesta in ki so pri vseh izborni ohranjeni. Še danes mora ves promet skozi stare vhode in izhode obzidij, kar seveda ne ustreza novim zahtevam. Dočim učinkujejo ta mesta kot prave trdnjave, kar so tudi bila, pa ima Brescia povsem drug značaj. Ni ozkega vhoda v mesto, kjer bi se istočasno drenjali avtomobili z vozovi in z električno cestno, ni ozkih in zverženih ulic. Vse je široko, vse diha prosto. Cesta seka jasno in ravno bloke hiš, ki se umikajo na široko na desno in na levo. Enako prosto dihajo tudi trgi. In kot človek skoro nevede pride v mesto in ne čuti, da je hipoma vklenjen v njegov red odnosno nered, tako tudi odide. Vedno enaka, v svobodi neomejena cesta se poslovi od zadnjih naselij, ki jo spremljajo daleč iz središča. Taka je Brescia. Novo, moderno mesto, polno svobode in solnce.

Prav tak je tudi Milan. V središču ne zida, ker nima več kje, razen kolodvora, ki je bil že davno začel, a še ne bo kmalu končan. Pač pa gradi v predmestjih, kjer se širi in dviga na vse strani. Toliko kot zida Milan v predmestjih, gradita v Italiji samo še Genova in Napolj. Dočim sta ti dve mesti pri novo zidanih stavbah močno navezani na lokalno tradicijo, je Milan v tem pogledu popolnoma svoboden.

Milan je mesto, ki je prosto tiste eklekticistične arhitekture, ki sem jo tako obsodil radi njene nesodobnosti in ki gradi popolnoma moderno arhitekturo, ki ga seveda tudi ne bo odrešila. Na boljšem je le v toliko, v kolikor je mogoče njegovo arhitekturo stilno bolj zagovarjati kot pa ono Padove, riviere ali one ob Gardskem jezeru.

(O arhitekturi v Franciji in Nemčiji prihodnjič)

SLIKE Z RIVIERE

(Od Genove do Nizze)

MIRKO JAVORNIK

»Odkod, gospodje?« sprašuje gibki Giovanni ali Antonio ali kakorkoli se že zove ta gladkopolti, med redkimi mizami drseči človek, ki na pogled vzbuja vtis, da mora biti brez kosti. Postavil je na mizo dvojce visokih, tenkih čaš, v katerih stoji črno vino. Gosto je in temno, mlačno

in utrujajoče kakor žarki, ki silijo od vseh strani v tesni senčni prostor pod rdeče in oranžno progasto platneno streho, ki jo je podjetni Giovanni ali Antonio nikdar praznih rok razpel nad tisto malo kvadratnih metrov prostora, ki mu jih je zapustil rajni oče blagega spomina, ali pa milostno prisodil zbor občinskih očetov tega malega gnezda ob ligurski obali. Zakaj vsi občinski očetje te obljubljene dežele vedo, da so takale majhna, zatišna in skromna pribežališča za trudne velika in zdaj vedno večja in vabljujejša privlačnost zemlje smehlajaja, zemlje cvetočih in zorečih citron, zemlje najpristnejše in najkulantnejše ljubezni in kar je še takih vabljevih zanimivosti modernega potovanja. Vse to so nekdaj odkrili romantični, dolgolasi, sanjavi, blede poetje s Severa, ki so romali čez gore sem vživljat se v krasoto in globino antike — da so mesece pisali elegije nad podrtimi stebri v senci skrivenčenih cipres; vživljat se v nepotvorjeno pristnost ljudskega življenja — da so se morda po dolgih mukah naučili jesti nerazrezane makarone; poglobljati se v neizmerne zaklade umetnosti — da so spravljali v obup čuvarje tisočerih galerij, ki so jih morali — kdo ve zakaj — rožljajoč s ključi čakati v senci zaprašenih mavčnih odlitkov brez rok ali brez glav; doživljat ljubezen pod oljkami — da so se jim temnooke žene z renesančno polnostjo oblik morale udajati strmeč nad zapravljijsko darežljivostjo bledih gospodov, ki so jim nosili dragega cvetja, dragih rut, zlatnine in smešno grgrali polomljene besede, kdo ve zakaj. Amore e amore. Poetje s severa so odkrili lepoto kalnih kanalov, lepoto polomljenih gondol, lepoto sajastih, kramarsko natrpanih cerkva, lepoto smrdečih zakotij, lepoto sončnih zahodov in oleandrovega cvetja, lepoto izgubljenih zalivov ob vsej neskončni obali Italije, lepoto zorečih breskev in lepoto korzikanskega maščevanja, lepoto limonovih brajd ob Comskem jezeru in lepoto pustih stebrišč na vseh znamenitih pokopališčih te škornju podobne zemlje in še sto in sto lepote; ko so odšli, ni bilo za njimi nič, razen kvečjemu v kakem zatišnem gnezdju med črnimi kodroglavci plavalasa kukavica in tu in tam kaka nova dragocenost v sveti zbirki rodbinske zlatnine, okrog katere so se čez trideset let začele plesti bajke o vitezihi stare matere. Življenje je teklo naprej počasi in brez nuje kakor vino iz vrča v čaše. Prvi, ki so se odkritij poetov zavedeli, so bili kramarji, ki so jih brž začeli prodajati. In poleg njih še več novih lepote, ki so jih ustvarili sami ali pa jih naročili ustvarjati drugim. Tako je poleg poetičnih lepote vzrasla še lepota petnadstropnih hotelov, kilometre dolgih peščenih kopališčnih obal, dragih, zadušno vročih tisoč in tisoč platnenih kabin na Lidu, v Ostiji, na Sončni obali v San Remu, lepota cenjenih plahutajočih pisanih pižam, lepota cocktailskih mešanic, lepota visokih stolov po barjih in masiranih beder girlsov po kabaretih na Rivieri di Ponente, lepota lepotehi tekem in zimskih literarnih popoldnevov v San Remu (Paul Valéry, Thomas Mann, Princesse Bibesco) lepota standardiziranih ljubezenskih čarov, ki se prodajajo po isti ceni po promenadah San Rema, na Quaiu du Midi v Montonu ali po Alées de la Liberté v Cannesu, lepota črnih, v vročini razmehčanih cesta in skupinskih ogledovanj starinskih podrtij, lepota krajinarske estetike in bencinskega smrada, lepota liftboyevskih gumbov in umetno zrežiranih naravnih krasot, lepota dirk in lepota, ki vre iz hreščečih melodij invalidskih lajn po senčnih mestnih vogalih, lepota roulette in baccaratja in lepota samomorilskih skal okrog Monte Carla, in še obupna lepota iz potrgov-

ljenja vsega človeškega inventarja, bodisi telesnega ali duhovnega; sploh lepote lepote, ki se da njihova estetika prav na koncu zmeraj reducirati na majhno a zlato pravilo o zakonitosti vrednostne menjave denarnih enot te ali one države sveta, ki pošilja svoje sinove sem uživat vsa malo prej naštevana bogastva lepote. Kramarji so iz puste obale, na kateri ni bilo drugega kakor v soncu se pražeče skalovje in borovi gaji, ustvarili Riviero z vsemi tremi različicami: Riviera di Levante (Rapallo, Santa Margherita) Riviera di Ponente (Savona, Albenga, San Remo, Bordighera) na italijanski in Côte d'Azur (Menton, Monte Carlo, Nizza, Antibes, Cannes, Juan les Pins) na francoski strani severne obale Sredozemskega morja. V tej deželi ni neodkritega nič takega, kar bi se po zakonih še dalo in smelo odkriti; bede, trpljenja, krvavih rok, ki se žulijo v senci oleandrovega cvetja pa tako in tako nihče ne hodi sem iskat.

Giovanni seveda o vsem tem ne premišljuje in ne ve ne za poete ne za kramarje, ne za sintetične lepote te zlate obale, odkoder so njegovi dedje jadrali ropat galeje vseh zastav, ki so vihrale po Sredozemlju. Ali pa morda misli. Kdo ve! Danes tudi Giovanniji že dosti mislijo, več kakor bi jim prisodili profesorji in profosi. Na pogled se zanima samo zato, da ne bi zmanjkalo vina v kozarcih, ve navidez samo za to, da je izpred njegove, s pisanim napuščem zakrinkane hišice širok in očarujoč razgled na raztegnjeno, v soncu pobliskavajočo, v brazdah proti bregovom potujočo ravan Ligurskega morja, na vse dolgo, v lahnem loku prav do Genove se raztezajoče rdečkasto grebenje Obmorskih Alp in Ligurskih Apeninov, v katere se tu pa tam zajedajo ozke doline. Ve, da bi bilo zdaj prijetneje ležati v plitvi, mlačni vodi doli v zalivu, kakor pa čakati na goste, ki se ustavljajo pod njegovo rdeče oranžasto streho, ali pa drveti po vroči cesti na takem svetlem motorju kakor ga imata ta dva redkobesedna tujca, katerih eden bo čez toliko in toliko časa imel čast pisati o mislih, ki so se mu vzbudile pod njegovo streho.

* * *

Ozka reka črnega asfalta se razteza pred nami in v določeni razdalji spredaj zrcali nebo in predmete ob cesti. Vzpenja se v zankastih zavojih na strme pečine. Med oljkovimi gaji in med oleandrovimi drevoredi pada v zalive in pisana selišča ob njih. Naglo se vije okrog sljudastih, v soncu kakor gore zlata se lesketajočih, slepečih skal. Od časa do časa po temnih tunelih prebija rdeče-sive, strmo v morje padajoče stene. To je La Corniche, tristo kilometrov dolga avtomobilska cesta, ki kakor ozek, črn trak robí vso obalo Riviere od Genove do Marseillea: poleg igralnice v Monte Carlu glavna privlačnost Riviere.

Vsa pokrajina je kakor eno samo ure in ure dolgo sprehajališče. Na levi ure in ure negibno obzorje nad morjem, na desni ure in ure skale, stene, rdeči bregovi z zorečim trtjem, z belimi zidanicami in belimi tlačilnicami, včasih pretrga kamenito ostenje široka, razdrapana in razrokavljena struga hudournika, včasih zelena dolina, vsa senčna kakor topolov gaj.

* * *

Tu ta mali sto drugim podobni, ves v zelenje pogreznjeni, v težkih kronah drevja zasenčeni kraj je Pegli. Sem so že od nekdaj bežali genoveški mogočnjaki. Te pinije in platane in palme, ki zdaj mečejo sence na

gladki asfalt, so včasih rasle v vrtovih družine Doria, vrtovih družine Pallavicini in še treh ali štirih drugih, ki je bil ves ta kraj njihovo posestvo. Doria in Pallavicini zdaj zro na morje iz kamenitih grobnic na genoveškem Svetem polju, palmove gaje in oljčna zatišja so njihovi nasledniki, industrijski baroni z manj zvenečimi imeni in z močnejše zvenečimi denarnicami prerezali in prekrižali s pustimi pravokoti črnih cesta. Pod staro drevje, ki je včasih poslušalo galantne izlive gladkih genoveških gibelinov, so se danes postavili prodajalci sladoleda, prodajalci banan in karamel. Kjer so včasih šumeli romantični vodometi in hladili razgreta srca, šume zdaj water-closeti petnadstropnih hotelov, in lenim gostom delajo senco samo pisani dežniki.

Toda nekaj je ostalo od starega zatišja genovežanskih patricijev. To je park Giardino Pallavicini, ki še ni postal svetovna zanimivost; zakaj vanj je težko priti. Zato vas v njem ne vznemirjajo ne zarjaveli nemški kratkohlačneži, ne slikajoče Amerikanke, ne lajajoče Angležinje. Po rahlo valujočih grških parka rasto magnolije in azaleje in cimetova drevesa, sladkorni trs, aravkarije in libanonske cedre. Nekje na vrhu je umetna razvalina viteškega gradu, prav toliko še trdnega, da se je mogoče razgledovati z njega; pod vrhami žalujkami pokopališče junakov; v skalnati steni podzemski jama z rojem kapnikov — za hip se človeku zdi, da je doma, če se ne bi podzemski hodnik kar nenadno svetlo pretrgal in potegnil pogleda na lok genovskega zaliva, sredi katerega se kakor klicaj in kažipot dviga stoletni svetilnik Lanterna. Potem so spet palme in pinijske in liane, potem se zablesti Dianino jezero z majhnim, belim templjem. Za njim pride celo majhno mestece pavilijonov v grškem, pompejanskem, turškem, kitajskem slogu, potem vrsta preskakujočih se slapov, prsečih vodometov, mahovitih steza, zaraslih kamenitih klopi v senci širokolistnih eksotičnih spenjavk. Skoraj bi se zmotil in pričakoval, da se bo zdaj pa zdaj prikazal ozek, bled obraz, tenka roka ali rob prosojne halje, ki frfota za bežečo splašeno vilo. A tu ni vil, ne Laver ne Margaret. Namesto spevov Siren se sliši od zunaj sem le hripavo tuljenje avtomobilskih signalov in šum drvečih koles.

* * *

Včasih kar iznenada vzrase iz morja ostra, ozka, koničasta skala in se dvigne v višino ceste, včasih čez njo, včasih pod njo. Včasih je na njej bel kip Madonne, včasih črn, včasih pa cerkev. Te bele in črne Madonne imajo sama lepa imena: Madonna čuvarica, Madonna usmiljena, Madonna snežna, Madonna svetih voda, Madonna angelov varuhov, Madonna nad prepadom, Madonna na rtu, Madonna srečne poti. Pod vsemi in mimo vseh beže naša pota kdo ve kam.

Kraji drve mimo kakor barvaste kresnice. Povsod ista slika: tesen zaliv, v katerem se zibljejo jadrnice s pisanimi perotmi v vznožju poraslih pečin, ki zapirajo pristan na zapad; obalni pesek se blesti v soncu, zaliv robi široka, svetla cesta, za cesto rasto vrtovi, hiše, hoteli, vrtovi, palmove krone, sivina oljčnjakov, vinogradi, rdeče skale, gradovi po vrhovih, raztrgane gore v ozadju. Sonce se niža in vse bolj ognjeno žarijo odsevi iz tisočev oken, vse bolj rde strehe, vse drznejše se vije cesta navzgor. Povsod samo razgled. Ta kraj, ki nas je zdajle pogoltnil v svojo senco, ki ga čuvajo mrke oklopnice pred pristanom in sivi na-

zobčani stolpi po višavah, je Savona. Bela marmornata mogočna fasada stolnice, po širokih pločnikih neskončne vrste pletenih mizic in stolov, platnene strehe segajo daleč na ulice, koder se podi razcapana dečad v črnih srajcah, z balilskimi čepicami na glavi. To so potomci Magalhães-ovega pilota Leona di Pancaldo, ki so njemu na čast imenovali najvišji stolp na utrdbah, ali potomci drznega mornarja Antonia da Noli, ki je odkril kapverdske otoke. Njim bodo taka dela in taka slava prihranjena: kvečjemu bo katerega od njih odkrila na romantičnem izletu okrog savonskih poraslih bregov kaka plavolasa ljubiteljica filmskih junakov. A kaj to briga nas, ki begotno švigamo mimo. Potem nas sreča na desni Albenga, srednjeveško zarjavelo gnezdo ob Centi, reki, ki jo polni sto potokov. Daleč pred njo leži v morju otok Gallinaria. Njegove znamenite votline hodijo gledat polni čolni rivijskih gostov, toda v hladnih sencih skalovja, kjer je njega dni iskal zavetja pred arijanci sveti škof Martin Tourski, danes šepetajo svojim tenkostasim spremljevalkam vroče besede trebušasti turisti iz Reicha. Nato spet ovinki, spet gaji, cvetlične grede ob cesti, zdaj pa zdaj drevoredi reklamnih napisov, ki ponujajo vse, od Standard benzina, Chianti Ruffino, steznikov milanskih modnih tvrdk do poetičnih, espritja in tajnih obljub polnih slavospevov: Cannes, ses plages, son golf! Manjka samo še ah kot poanta najmodernejšega novostvarnega poetskega izliva naroda kramarjev ob Seini, ki nas hite reševati hudih misli s slavospevom na osemnajst lukenj v igrišču za golf.

* * *

Promet se gosti, vse več avtomobilov se gnete na železniških prehodih, cesta začenja tuliti kakor mučeno bitje, tuneli, pod katerimi se od časa do časa skrije, mečejo na dan vse več strojev z velikimi blestečimi očmi. Zdaj ni več časa za ogledovanje spreminjajočega se obraza pokrajine, zdaj se bližamo cilju, kamor očitno stremi ves ta besni tok vozil. Tramvaj, ki se pri nekem majhnem kraju pojavi, že tako in tako ozki prostor začne še bolj tesniti, a vozila vendar z gladko spretnostjo polze drugo mimo drugega. Potem nam na nekem ovinku ob zalivu med strmim Črnim in Zelenim rtom zasije v znožju Monte Pignone mesto nageljev, San Remo.

To mesto ni zanimivo samo po svoji legi, ne po svoji slikovitosti kakor tudi ne po tem, da od tu izvažajo po vsej Evropi nagelje, ki jih za februarске plesne večere kupujejo kraljicam svojih src ljubljanski študentje ali zunanji ministri soprogram inozemskih poslanikov, ampak še bolj po svoji zgodovini. Njegova ekonomska ontologija korenini v političnih podlagah. Mnogo mest je zaradi dobre ali slabe politike propadlo, San Remo je zaradi politike in iz politike vzcvetel. Takih ni mnogo. To pa zato, ker so njegovi gospodarji poznali v svoji politiki samo en motiv in samo en ideal: uspeh.

San Remo je mesto konferenc. Samo diplomatska zgodovina ima točno zapisano število vseh konferenc, razorožitvenih, oborožitvenih, mirovnih, bojovitih, oficijelnih, neoficijelnih, tajnih, javnih, uspešnih, neuspešnih. Države vsega sveta so pošiljale sem svoje zlato, nad katerim so radostno skakali krivi nosovi podjetnih hotelskih lastnikov, intimna geografija tega mesta zavzema poleg Ženeve v znanju vsakega diplomata važen prostor. To mesto, ki rase počasi v bregove kakor živ amfiteater, po ka-

terem se prelivajo slapovi rdečega cvetja in temnega zelenja, ki vsa njegova brda pokrivajo terasasti vrtovi, ki njegovo prebivalstvo sestavljajo samo natakarki in sobarice, je poglobitveni uspeh vseh konferenc v zadnjih tridesetih letih evropske zgodovine.

Odkrili so ga, kakor tenis, red nogavične podveze, demokracijo, maltuzianizem, skavte, liberalizem, žensko emancipacijo, water-polo, parni stroj, golf, Armado rešenja, teozofijo, rost-beefe, Rolls-Royceove motorje in vse druge važne in hvalevredne izume v korist človeštva, Angleži. Tega še ni dolgo, zato jim Italijani te usluge ne morejo pozabiti. Za Angleži so kakor vedno in povsod prišli Nemci, ki so po letu 70. — tedaj so celo kramarji ob Seini pozabili, da mora prva njihova ljubezen veljati denarju — začeli zapuščati Nizzo in Cannes »zaradi neprijaznega vedenja Francozov.« Za Nemci so prišli časniki, za temi diplomati, za diplomati pa ves svet, zakaj ves svet se vrtil okrog diplomatov. Iz vsega tega je vzrasel pisani amfiteater moderne arhitekture, je vzraslo 300 sanremskih hotelov, razdeljenih v šest razredov, je nastal Corso dell' Imperatrice — hvaležnost do izumrlih carjev in carinj je tako lepa reč, so nastali dnevni simfonični koncerti v rtu carice Marije Aleksandrovne, so nastali prazniki luči v mehkih spomladnih nočeh, je vzrasel krematorij za tiste, ki žele, da bi po smrti njihov pepel raztrosili na žametne valove zaliva; iz hvaležnosti se je pojavil Corso degli Inglesi ali Corso Volfango Goethe, so nastali palmovi gaji in Thea-Roomi ob Corso Vittorio Emanuele, prodajalne cvetja okrog Casina, so nastala gledališča in svetovnoznana; zaradi svetovnoznani so se v pristanu zasidrale bele jahte ameriških milijonarjev, so na kopališču Morgana vzniknili ekstravagantni, v pustolovstva vabeči trikoji večjih in manjših filmskih zvezd, je začel Waleški princ vihteti svoj lopar po belih teniških igriščih Hotela Royaia in je zaradi prve svetovnoznani postal svetovnoznan. Zato so prišli sem ruski knezi in baronje, da se vsaj kot natakarki, šoferji ali prodajalci rož lahko grejejo v soncu srečnejših gospodarjev sveta. Kdo je, ki ne bi hotel poginiti na kraju svoje nekdanje sreče? Sem je pribežal celo kralj klovnov Grock in si postavil razkošno vilo, naveličan vseh akrobacij, vseh vratolomnih šal svoje duhovitosti, s katerimi je stresal v smeh in krohota ljudstva treh kontinentov: kdo ve, kolikokrat je pod pozlačenimi oboki Kazina zabaval klovne z diplomatskih parketov. Ali so se učili paradoksnih vratolomnosti človeškega duha oni od njega ali jih je posnemal on iz njihove politične diplomacije? Vsekakor je značilno, da je edino stalno pribežališče našel sredi njihovega raja. V reklamnih tiskovinah tega elegantnega zimovališča lahko vsakdo najde odstavek, kjer se San Remo priporoča vsem, ki jim je živce razmajal prevelik duševni napor, kar se v Evropi te čase marsikomu dogaja. Od tu tako zagonetno število sanremskih diplomatskih sestankov.

Toda te vrste bi morale biti pravzaprav potopis in ne naštevanje ekonomskih pogojev v razvoju kakega kraja. A prav San Remo je značilen primer za razvoj in karakteristiko vseh modernih središč sodobne Evrope. Tu ni nastalo nič samo od sebe, ne igralnice, ne elegantni klubi ob Corsu Vittorio Emanuele, ne zastopstva vseh evropskih potovalnih pisarn, ne mrzla voda, ki jo bruhajo levja žrela po parkih, ne v neskončnost se izgublajoče vile po okoliških nasadih. Prav tako ne pristaniški pomoli, ne rdeče in rumene svetiljke na obalni promenadi, ne dragulji na oblekah

vseh zvrsti ženske lepote, ki se razkazuje po plesnih paviljonih in po dirkališčih novega mesta. V vsem tem je majhna, a dokaj preprosta in jasna zakonitost, ki ste jo že morali prej slišati. Same od sebe niso pognale niti pinije in ciprese, cikadeje, konifere, bodeče agave na obalnih pečeh, evkalipti in oljke, ki se krive ob vzpenjajočih se potih. Povprečno zimsko temperaturo 12° C pa je dal ljubi Bog. Pač, še nekaj drugega. To so strme, ozke in zadušne vegaste ulice med potokoma svetega Romula in svetega Frančiška, ki se brez reda plete po napetih bregovih. Ulice, iz katerih se komaj kdaj vidi nebo, kjer vihrajo z oken vedno oblaki zapranega perila. Tam so hiše črne, zakajene in sajaste, skoraj brez oken in brez palmove sence. Drugo na drugo vežejo kameniti loki, ki naj bi z njimi močnejše držale šibkejša ob potresih pokoncu. Trta se tu ne more razrasti in mora plezati tri, štiri nadstropja kvišku, da lahko razpne svoje veje. Tu so otroci, ki nikdar ne vedo, kakšen sad rodi to debelo trtno drevo, ki raste pred rodnim pragom. Dvakrat dnevno so te ozke, z oboki zvezane ulice podobne umazanim potokom: takrat z vodo odplavljajo smeti in odpadke, ki so se nabrali po plitvih kanalih čez noč ali čez dan, zakaj sem ne prihajajo po smeti težki, zaprti avtomobili. Na pragovih šivajo, se pogovarjajo in prerekajo ženske v obledelih kopalnih trikojih in strganih pisanih krilih. Sem le malokdaj prodre vonj morja, ki bi spominjal človeka na zlato mesto tam doli. Od tujcev zabredejo sem kvečjemu mornarji. Sicer pa živi ta sivi sklad zidov sam svoje, večno enako življenje. Nad njim kraljuje potemnela kupola Madonne na Obali v vencu cipresnih vrhov, tesno sklenjena s svojo temno okolico kakor star trdoživ, križem in kražem z žico povezan lonec, ki se noče razbiti in noče narazen kakor revščina ne. A za to tisti srečni roji tam doli ne vedo, kvečjemu se po široki, v ovinkih okrog starega mesta speljani cesti pripeljejo za nekaj minut uživat razgled od cerkve, ki jim pa veselje do njega kmalu prežene težki duh, ki z dimom sili iz sajastega kotla tam doli navzgor.

* * *

Od tu dalje se začne zlata veriga sončnih krajev, sama svetišča modernih popotnikov, ki tekmujejo med sabo, kaj bo katero nudilo tistim, ki se ustavijo v njem. Oči in duh postajata trudna vse te lepote dvajsetega stoletja, ki pozna samo hrup, samo tempo, samo statične variacije dražljivih zvokov, dražljivih larv, dražljivih kretenj. Menton: zamašeni francoski cariniki s tradicionalnimi brki invalidov generalov in čuvajev narodnih spomenikov, ki lagodno uradujejo med branjem listov in ogledovanjem najnovejših fotografskih umetnij iz pariških zabavišč; gibki natakariji, ki strežejo v petih jezikih hkratu, pravljični svetilniki z rumenim in rdečim steklom kakor vrsta dvobarvnih tigrovih oči na Promenadi du Midi, častniki črnih polkov, ki čuvajo mejo, hodijo pod roko z belimi dekleti vseh narodnosti. Park Hanbury s tisoči redkih rastlin, déjeuneur na Rdečih skalah ali na Roque Bruneu ali na Cap St. Martinu. Potem Monte Carlo, Condamine, Beausoleil: en kraj s tremi imeni, kjer vse avenije drže v središče, v Casino, kjer si daje rendez-vousje ves elegantni svet te zemlje. Sem so se zatekli vsi hazardisti sveta in zgradili svetišče roulette, nežno graciozno, pozlačeno od strehe do tal, prepleteno s simboličnimi figurami neznanih umetnikov.

Casino ima najlepšo lego v Monte Carlu, z južne terase je najboljši razgled na morje, na Monaco in na Palais de Prince, ki kraljuje na visokem skalnatem polotoku nad Quaiem de Commerce. Do Casina pridete koder hočete: ali po Quaiu de Plaisance, po Avenui des Beaux Arts ali po Avenui des Citroniers. Z vsega sveta peljejo vsa pota v Rim, z vse Riviere pa drže vse ceste v Casino de Monte Carlo. Dva vitka stolpa z vihrajočimi zastavami ga javljata na morje in vabita stotine Odisejev v zlati pristan židovskih Fejakov. Argonavti vlačijo sem zlata runa z vseh strani sveta. Tu se srečujejo novci šanghajskih kulijev in norveških oboževalk Ramona Novarra, franki iz zastavnine za umetnine amsterdamskih antikvarijatov se bratsko družijo s civilnimi listami indijskih maharadž, šilingi angleških oficirjev leže mirno poleg zmečkanih bankovcev s sliko nage Svobode iz vstopnine marseillskih pristaniških bordelov, srebrne marke nemških industrijskih baronov se brez strahu bleste poleg srebrnikov, ki so kdaj viseli za vratom žena in hčerk balkanskih seljakov. Fordovi dolarji ure dolgo neproduktivno spe poleg malovrednih lejev, ki so se leta in leta skrivali po bisagah besarabskih svinjskih pastirjev, červonci ruskih trgovinskih zastopnikov po Evropi se drgnejo ob pacifistične franke iz skupine Citroenovih avtov ali Schneiderjevih strojuic. Tu se zbira noč in dan družba denarjev vseh držav sveta. To je edina resnična in edina možna internacionala Matere zemlje, ta, ki se njeno življenje neslišno in brez hrupa odpleta in zapleta v osmih igralnih dvoranih in salonih Casina: v Salle Schmit, Salon vert, Salle Garnier, Nouvelle Salle Schmit, obe Salles Touzet, Salon Rose in Salle Médecin, ki je rezervirana samo za igre Privatnega krožka, ki more privatno staviti, izgublјati in dobivati stotisoče in milijone. Tu tiho teče zlata reka nenehoma, zdaj hitreje, zdaj počasneje, tu se z gladkimi, nič razburljivimi kretnjami izgublјajo iz rok v roke premoženja, ki dosegajo proračune velikih mest in malih državic. Neslišno, samo pod stereotipnimi klici croupierjev, ki padajo v drdranje roulette in se lahno odbijajo od simbolično poslikanih stropov: »Faites vos jeux, messieurs« — »Igrajte, gospodje.« Potem brnenje in nagle kretnje, blisketanje belih manšet in odraguljenih prstov, nervozni potegljaji iz cigar in cigaret. Nato drugi klic togega angela v smokingu: »Rien ne va plus« — ne smēs več staviti. Mir, pridržano dihanje, počasno, samodražljivo odkrivanje resnice na okrogli plošči, dokler ne zadoni croupierjev glas v tretje in pove številko, ki je zadela. Potem škrebļanje greblje, s katero grabi banka k sebi tisto, česar ni dobil nihče. Nihče še ni doumel zakonitosti v gibanju roulettinega kolesa. Sem prihajajo bleđi ljudje pol živļjenja dolgo in zapisujejo in računijo in čakajo svojega velikega dne. Potem gredo nekega dne z zadnjo nado in zadnjim denarjem igrat. Čez uro, dve ni ne nade ne denarja. Živļenje si je dovolilo poslednjo šalo, ki se konča z revolverjem na strmih skalah ob morju. Nihče se ne razburja nad tem. Tu plamti največja, najglobļja strast sveta, ob njenih plamenih so delnice Société des Bains de Mer, ki je posestnica Casina, vzrasle že na petnajstkratno nominalno vrednost. »Faites vos jeux, messieurs« — igrajte gospodje! Kako dolgo še?

Vse drugo je tu postranskega pomena bodisi parki, bodisi divno speljane ceste, bodisi Palača lepih umetnosti blizu Casina ali Oceanografski muzej. Še celo najlepše kopališče Rivijere, Monte Carlo Beach nima spričo Casina nobene privlačnosti. Še manj seveda knez najmanjše

države sveta, ki kraljuje na svoji skali in od časa do časa pregleduje parade svojih historično oblečenih grenadirjev. Monte Carlo pozna samo en zakon: »Faites vos jeux, messieurs!

* * *

Dan se nagiba k večeru, vse ceste so polne drvečih vozil, ki streme naprej kakor po klicu nevidnega vesoljnega magneta. Oleandri v skalnatih gredah ob cesti cveto belo, rdeče, rumeno, zamolklo, ognjeno. njihovo cvetje frfota v zraku, ki ga burijo švigajoči stroji. Cesta se smeje, palme se smejejo, obrazi se smejejo. Ta cesta je nocoj promenada narodov. Pred nami beži svetel voz DA 2321. Iz njega gleda smejoč se obraz in izziva. Dir kajmo — glave se sklonijo čisto nizko. Petinosemdeset, osemdeset, petinosemdeset, devetdeset. Stroj tuli. Prebrzevamo avtomobile vseh znamk. I, F, GB, H, NZ, Pl, CD, R. Nocoj se vsa Evropa vozi tu na sprehod. DA 2321 ne more uiti, na ovinkih sva midva hitrejša. In vedno izzivajoč obraz pred nami. Za nama dirka še cela vrsta strojev, ki jih je tudi pograbila ta tekma evropskih znamk. Tuneli. Nekje rahel sunek — in vendar ni nihče zletel v steno. Tu gre vse po sreči. To je tekma samih srečnih ljudi, ki jih je obsedel demon brzine. To je zakon, ki žene Evropo: Faites vos jeux, messieurs! Človek se spaja v drvenju s prostorom. Potem zacvilijo zavore. Skoraj me vrže s sedeža. Kaj je. »Eine kleine Verkehrsstörung.« Stopimo na tla. Dvajset avtomobilov pred nami se je tovorni kamijon zadel v tramvaj; oba voza sta strta, mlad šofer leži s krvavim obrazom na kupu gramozu. Kaj je?

Nič posebnega, gre odgovor po stotini avtomobilov, ki se je nabrala v petih minutah na cesti in renče čaka proste poti kakor vrsta sproščenih psov. »Schafft doch das Zeug weg,« rentacijjo Nemci z angleškimi brki in ogledujejo zemljevide. Za nami je stopila iz rdečega dirkalnega avtomobila košata, prelestna dama, vsak vernik kinematografa bi prisegel, da je zvezda ta in ta. Njen vozač, močno podoben dirkaču Caraccioli — mi smo ga že tri ali štirikrat pustili v besnem tempu mimo — je naglo izvlekel kamero. Fotografiral bo nesrečo za spomin sebi in morda še komu drugemu. Razsvetljava je tako apartna, da bi bilo škoda zamuditi ta prizor. In plavi lasje zagorele Venere dobivajo vendar v odbleskih luči in morja platinast soj... Šofer še vedno leži z udrtimi prsi na krvavem gramozu. Nekdo mu je vrgel pod glavo prazno vrečo od cementa. Šest metrov stran filmska zvezda nervozno z dolgimi, tenkimi prsti skube borove igle in ogleduje čevljičke iz mrežastega usnja, ki niso še izgubili nič barve ne linije. Šofer tiho hrope.

V desetih minutah je pot prosta. Evropa promenira s hladnimi obrazi in v hladni kovini mimo krvavečega mladega človeka na gramozu naprej proti Monte Carlu, proti Nizzi. Nihče nima časa za en pogled na to malo, s poti spravljeno prometno oviro. Čemu? V Evropi je prometnih ovir dosti. In krvavečih ljudi. Ta Evropa, ki se zbira po rajskih vrtovih Zlate obale, ne more imeti za to časa, ki je drag in kratek; zdaj pada sonce v morje in pod palmami se goste sence. Čas je preoblačiti se za diner. Faites vos jeux, messieurs! Igrajte, gospodje, danes še ni prepozno.

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

Milo Urban: Živi bič. Roman. Prevel in uvod napisal dr. France Stelè. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1932. 80, strani 418.

Iz uvoda k mlademu avtorju posnemam na kratko tole: Milo Urban je kmečki sin iz severne Slovaške, pisati je začel s šestnajstimi leti, studiral je nižjo gimnazijo in gozdarsko šolo, zamenjal svoj poklic s časnikaštvom, sodeloval pri »Slovaku«, pri »Slovenskem Narodu«, od svojega štiriindvajsetega leta (1928) pa stalno ureja kulturni del omenjenega »Slovaka« (glasilo slovaške ljudske stranke Andreja Hlinke) v Bratislavi. Urban nadaljuje v slovaški književnosti tradicijo starejših pisateljev, ki bi jih z netočno označbo lahko imenovali »kmečke realiste«; roman pa, ki smo ga dobili v slovenskem prevodu, tvori del trilogije, ki naj oriše »sodobni slovaški kolektiv«, torej življenje slovaškega ljudstva med vojno (Živi bič 1927), v novi češko-slovaški državi (Megle ob zori 1930) in končno s pogledom v bodočnost (naslov še neznan).

Vendar je Živi bič zase celota, če ne vpoštevamo nekaterih oseb, ki jim značaji še niso jasno in prepričevalno izmodelirani in jih je avtor baje dokončno izoblikoval šele v Meglah ob zori (Krista Dominova, dekan Mrva). Svetovna vojna je v svojih zadnjih letih; družabni razkroj, ki meri že v prevrat, je tu zajel ves vaški kolektiv: s fronte se vračajo pohabljeni »borci za domovino«, gosposka krmi ljudstvo s patriotičnimi traparijami, ker rabi človeškega mesa za strelske jarke, na polju zastaja delo, moških ni in žensk je preveč na vasi, vojna erotomanija razsaja med mladino in med starimi, vdove popivajo in dekleta spe z vojaki, otroci umirajo za grizo, masa pa se pričjenja polagoma zavedati in upirati, navsezadnje prevrat in nova »svoboda« razpalita kri v glavah, ljudstvo se maščuje nad svojimi izkoriščevalci, napada žandarje, popljuje in utopi notarja, predstavnika gosposke na vasi, izropa Žida Arona in slavi pijano orgijo, ki se konča s požigom. To je osnovna razvojna linija v romanu.

Junaka v tej zgodbi ni (dasi ima Adam Hlavaj, ubežnik, ki je spoznal ogabnost vojne ter hujska ljudi proti vojaščini, poteze nekakšnega narodnega junaka) — usode posameznih Raztočanov teko kljub medsebojni odvisnosti druga poleg druge. Zapletljaje in katastrofe, smrti in rojstva v tem življenjskem okrožju določa in ureja edina aktivna in zares odločilna sila, Vojna. Ta pošast, ki vsebuje vse lastnosti živega bitja, umira, velikanski mrlič širi svoj kužni smrad naokrog in v tem zadušljivem ozračju životarijo Raztoke in pričakujejo nekega nejasnega odrešenja. Požigalska, roparska, pijanska orgija ob prevratu je v svojem bistvu samo pogrebščina in sedmina po mrliču Vojni, ki je po dveletni, strahotni agoniji poginila.

Nosilni elementi v notranji arhitekturi te pripovedne zgodbe se dokaj smotreno prenašajo na tri pomembnejše pole. Tu ljudje, ki jih je vojna strla: mati, ki je v vojni izgubila sina, zblazni in konča pri napadu na žandarje z bajonetom v prsih (Ilčička), fant, ki je prišel s fronte mutast in brez roke ter mora gledati, kako njegovo nekdanje dekle hodi z žandarji (Andrej Koren), kmečki sin, ki izgubi vso zavest ob brutalnem vojaškem drilu ter v navalu besnosti ubije svojega četnika (Štefan Ilčik), žena, ki se pod silo razmer uda notarju, ker upa, da ji bo ta spravil moža s fronte domov, vendar klone pod težo svojega nezakonitega materinstva in zaide v samomor (Eva Hlavajeva) — tam služabniki in podrepniki boga Vojne: notar Okolicky, ki izkorišča svojo dvomljivo oblast nad vaščani in kajpak prične z agonijo

Vojne tudi sam strahotno propadati, dokler mu vaščani sami ne zadado smrtnega udarca, madžarski žandarji in vojaki, ki izživljajo svojo moško energijo pri vaških dekletih, dokler niso prisiljeni na pobeg, madžaronski kaplanček Letay, ki pridiguje svojim ovčicam, da daj cesarju, kar je cesarjevega — vmes pa redki posamezniki, ki se prično zavedati in delujejo skrivaj in javno proti vojni pošasti: posestnik Kramar, ki se gosposki upre pri popisovanju živine, Adam Hlavaj, ki ubeži s fronte in doma kljub zasledovanju in ubežniškemu življenju polagoma pripravlja ljudi k upor, in končno tudi dekan Mrva, ki sicer nima nobene dejanske moči ter samo govoriči nebeško lepe besede, vendar pa določno sluti nesmiselnost človeškega klanja.

Urbanova umetnost temelji v močni epičnosti, ki izvira iz dokaj preproste, k nekakšni pravilčnosti nagnjene fantazije. Tu pa tam izkazuje katera izmed izrazitih raztoških figur (ki sicer včasih idejno niso docela razčiščene) celo tipični značaj »narodnega junaka«. Adam Hlavaj na primer črpa svojo življenjsko prepričevalnost zlasti iz neke poljudne predstave o vitezu pravčniku, ki prihaja ščitit uboge in slabotne ter kaznovat hudobijo tega sveta. V ta namen je opremljen s premočrtnim, geometrijsko jasnim in nezmotljivim značajem, s sugestivnostjo romantičnega pustolovca, z neizčrpnimi telesnimi silami in z neoporečnimi moralnimi lastnostmi. Našo brezpogojno simpatijo si osvaja zmerom znova s hrabrimi pustolovščinami, ki so naperjene proti hudobcem v raztoškem svetu. Vendar pa je prav ta čudni, nekoliko nesodobni in zastareli junak iz pravljice živ, nikjer tendenčno neutemeljeno orisan, in postavljen dokaj človeško in prepričevalno, da si ga ne bi mogli recimo opredeliti z literarno označo »značaj« — kar izpričuje avtorjevo ustvarjalno silo.

Tudi psihologija Mila Urbana se giblje v dokaj skromnih mejah, njegova analiza človeških dejanj in prav tako utemeljitve raznih dejanj so preproste, pametne, solidne, zlasti pa takšne, da nas nikjer ne presenečajo, bodisi z ostro prodirnostjo, bodisi z novimi pogledi v snovanje človeških sil. Bralec veliko bolj posiljuje občutek, da mu pripoveduje neka zelo spokojna, nekoliko »konzervativno« misleča oseba, ki je prisegla na popolno zmernost, neškodljivost in pametnost v miselnem svetu. Prevajalec zavrača to miselno nerazgibanost (ki je morebiti v neki meri tudi dedščina Urbanove kmečke domovine, ki je stisnjena pod Karpati med dvoje tujih ljudstev: med Madžare na jugu in Poljake na severu) na avtorjevo »objektivnost«, pravi, da pripovedovalec Živega biča »zahteva od čitatelja, da se postavi (tudi) na to objektivno stališče, da zataji samega sebe in svoj nazor, ter sledi samo njegovi niti od začetka do konca«. Vendar pa vsebuje ta čudno umirjena »objektivnost« tudi svojo slabo stran: dolgčas. Bralec utrujajo dolgi in po večini zelo solidni prehodi med posameznimi razvojnimi postajami v zgodbi, zakaj velikokrat so to nekakšna mašila, ki svojega namena ne dosežejo, ker so po navadi samo literatura, popisan papir in ne živa poezija. Zakaj tu ni pred nami eden tistih ustvarjalcev, ki so jih s Flaubertjem vred ponerodnem imenovali »objektivist« in tako naprej, zakaj nikjer ne čutimo one vroče, vulkanske izpovedne strasti, ki grebe po prepadih človeškega srca, in iz katere izvira nagon po objektivnosti, nikjer one čudne vročine, ki tli pod hladno skorjo stvarnosti in ironije. Živi bič je prežet samo z neko prijetno in ne preveč nevarno toploto, ki je v vseh avtorjevih stvaritvah in katera ne izdaja hladne objektivnosti, marveč sovraštvo in usmiljenje. Živi bič je obtožba; avtor sodi in zavrže, kar je škodljivega; za vsem mirnim pripovedovanjem vidimo, da sta orisana notar Okolicky s sovražno roko in Eva Hlavajeva, njegova žrtev, z veliko ljubeznijo in usmiljenjem. Ta človeška poteza je oni vir, iz katerega črpajo Urbanove figure svojo pomembnost in svoj čar, glede njegove »objektivnosti« pa je pripomniti, da je samo zaveden in docela pravilen napor, da avtor v svoji obtožbi ne postane krivičen in zato nepomemben tožnik.

Končne sodbe o tem delu ni mogoče zlepa izreči, dokler človek ne more določiti njegovega razmerja do ostalih dveh romanov v celotni trilogiji. Pripomniti pa je treba, da je Živi bič knjiga, ki ji ni mogoče odrehati velikih umetniških kvalitete; da je ta knjiga dragocen prinos k vojni literaturi, od katere večine se loči po ustvarjalni moči; da je kot poskus kolektivnega romana kljub omenjenim »mašilom« uspela in da bo našla tudi pri Slovencih svoj publikum. Ni mogoče pa soditi o nekaterih idejnih nejasnostih, recimo o avtorjevem nejasnem strankarsko prizanesljivem odnosu do neizdelanega dekana Mrve, in tako naprej, dokler snov in obdelava celotne trilogije ni pred nami.

Uvod dr. Stelèta je do neke mere informativen, vendar kljub svojemu majhnemu obsegu nekoliko razvlečen; prevod se bere dokaj gladko, v slovenskem besedilu Urbanovega uvoda pa sta tiskarski škrat ali pa prevajalčeva pozabljivost spremenila »vojno« v »vojsko«. Oprema je dostojna, dasi neizrazita in znana že iz nemških založb.

Filip Kalan.

R A Z N O

ALI VESTE

da je v proslavo tristoletnice rojstva židovskega filozofa Barucha Spinoze izšel v založbi pekinškega lista »Deutsch-chinesische Nachrichten« zbornik kitajskih razprav o tem mislecu in pa odlomki iz najpomembnejših, prevedeni v kitajščino.

da bo Odbor za umetnostno in znanstveno sodelovanje pri Društvu Narodov začel nadaljevanje takozvanih kulturnih razgovorov, ki so jih začeli lani v Bayreuthu ob priliki Goethejevih svečanosti maja v Madridu pod geslom »Bodočnost kulture«. Predavali bodo o tem zanimivem predmetu Thomas Mann, Paul Valéry, Helene Vacaresco, Salvador de Madariaga in drugi znameniti zastopniki evropske umetnosti.

da razpisuje Atlantropea-Union konkurz za najboljši filmski manuskrpt o izsušitvi Sredozemskega morja in o namakanju Sahare. Nagrada znaša 5000 mark (100.000 Din).

da je Bayerjev balet »Punčka«, ki je imel v Mlakarjevi režiji v ljubljanski operi tak uspeh, nastal l. 1888 in sicer za neko dobrodelno prireditev kneginje Metternich-ove. Na idejo o taki baletni kompoziciji je prišla — strmimo — na seji damskega odbora neka mlada princesa. Pri prvi izvedbi na dotičnem dobrodelnem koncertu so sodelovale same grofice, princeze in podobno. Komponist je sprva stvar napisal samo za ženske vloge, šele ko se je začela zanj zanimati dvorna opera, ji je dal današnje obliko.

da italijanski pesnik in čudak, Gabrielle d'Annunzio, ki živi v gradu Vittoriale ob Gardskem jezeru in ki je marca praznoval svojo 70letnico, vsako opoldne oblečen v frančiškansko kuto deli beračem juho, da mora biti vse njegovo žensko osebje oblečeno v nunske obleke, nazivlje jih pa »sestre«, da ima v parku ob palači postavljeno bojno ladjo »Puglia«, na kateri je vršil svoje drzne pohode na Severnem Jadranu, da ima pri gradu most »Ponte delle Grazie«, kjer mora vsadko, kdor gre čezenj, dati kaj miloščine za uboge duše v vicah, da se njegov znamenit patriotski govor, ki ga je imel 15. maja 1915 v Rimu, in s katerim je pospešil napoved vojske Avstriji, nahaja na pergamentu spisan zazidan pod najvišjim mejnikom na Brennerju.

da se bo letos v Moskvi vršila mednarodna razstava otroške umetnosti. Pri tem edinstvenem dogodku bo najmočnejše zastopan moskovski Osrednji dom za umet-

nostno vzgojo, ki ima sam čez 100.000 otroških risb in del iz likovnega udejstvovanja najmlajših članov človeške družbe.

da se Česka Matica, ena najstarejših čeških kulturnih ustanov — mati in vzor vseh ostalih slovanskih Matic — nahaja v krizi in v zadnjih vzdihih. Listi pišejo vse mogoče, zakaj in kako, a življenja ji najbrž nihče ne bo podaljšal. Zanimiv slučaj pa je hotel, da je to prav nasprotno pri Slovaški Matici, ki je samo lansko leto dobila več novih članov, kakor jih češka šteje vseh skupaj.

da stane zeleni frak, svečana uniforma nesmrtnikov iz Francoske Akademije, nič manj kakor 6000 frankov. Bajе ima vsak na novo izbrani član Akademije dve skrbi: kako bo sestavil nastopni govor in kako mu bo stal novi zeleni frak. Ne koliko ga bo veljal, zakaj tradicija hoče, da morejo priti v Akademijo samo taki književniki, ki si brez pomislekov lahko nabavijo to sveto oblačilo za 6000 frankov (15.000 Din). Drugod imajo književniki manj zabavne in manj galantne skrbi.

da je utemeljitelj psihoanalize v svojem novem delu o mladosti Leonarda da Vincia, enega izmed slavne renesančne umetniške trojice, dognal, da je umetnik v sliki Mone Lise iz podzavestne nujnosti in iz pobud Oidipovega kompleksa v sebi upodobil smehljaj svoje matere, kar bo vsekakor zanimalo tudi naše občudovalke zvočnih filmov (Saj se spominjate še tiste »Zakaj se smehljaš«, Mona Lisa) in bodo lahko besedilo prekrójile v tem smislu. Prihodnjič nas bo profesor Freud morda osrečil z odkritjem nasmeha Nabuho-donozorjeve tašče ali z milim pogledom tristo-tretje žene kralja Atile, kdo ve...

da namerava Upton Sinclair po vrsti svojih romanov o petroleju, o dolarjih, o premogu napisati večje delo o filmu, ki pa ne bo roman, marveč nekaka literarna obramba filmskega mogočnika Williama Foxa, ki so ga ameriški milijonarji in vladarji gospodarsko spodmaknili. V tem delu bodo igrali svoje bolj ali manj čedne vloge bivši predsednik USA Hoover, časopisni kralj Hearst, Ford, miliarder in »človekoljub« Rockefeller i. dr....

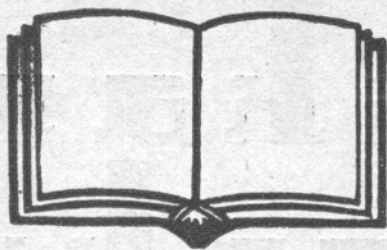
Da po zapadnem vzoru tudi v Moskvi pripravljajo slavnostne igre. Državna gledališča bodo priredila tako imenovano gledališka dekada (desetdnevje). Hudožestveniki bodo igrali Ivanova »Oklopni vlak št. 14-68« in Gogoljeve »Mrtve duše«, komorno gledališče Tairova »Adrienne Lecouvreur«, prav tako državna opera, balet itd. Vršile se bodo tudi predstave tatarskih, kirgiških, kavkaških, ciganskih, židovskih gledaliških skupin. Obiskovalci teh slavnostnih iger bodo podnevi lahko prisostvovali vajam, ogledovali tehnične gledališke naprave, se razgovarjali z režiserji, igralci, ravnatelji.

da je v založbi Nouvelle Revue Française izšla razprava češkega zunanjega ministra Beneša »La France et la nouvelle Europe« (Francija in nova Evropa), ki jo je kot predavanje imel na pariški Akademiji znanosti. Poleg navadne izdaje so tiskali še 500 izvodov na finem papirju, 50 pa na holandskem samo za avtorja.

da je treba med najzanimivejša dela nove rumunske književnosti prištevati roman »Europolis« mladega Rumuna Jeana Barta. Roman slika življenje in njegovo barvito utripanje v pristanišču Braili.

da je...

Nabral Mirko Javornik.

Salda - konte, štrace,
journale, šolske zvez-
ke, mape, odjemalne
knjižice, risal-
ne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

*Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne
v Ljubljani*

Kopitarjeva ul. 6

2. nadstropje

Tiskarna Merkur

trg. ind. d. d.

Ljubljana

Gregorčičeva ulica 23

Telefon št. 25-52

se priporoča za cenj. naročila, ki jih bo izvršila hitro, lično in po zmerni ceni. Tiska knjige, brošure, časopise, revije, kuverte, memorande, račune, letake, lepake, posetne karte, letna poročila, vstopnice, vabila itd. v eni ali več barvah.

V lastni založbi izdaja: »Trgovski list«, »Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine« in »Zbirko zakonov in uredb«, katere seznam Vam na željo dopošlje